

Η «ΕΛΛΑΣ» ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Ἡ καθολικὴ ἔννοια τῶν λέξεων «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλὰς» ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸ παντὸς φυλετικῆς. Τὴν ἔννοιαν ταύτην καθώρισε κυρίως, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐστόχως, ὁ Ἡρόδοτος: τὸ *θμαιοον*, τὸ *ὁμόγλωσσον*, τὰ *κοινὰ* τῶν *θεῶν* *ἱδρῦματα*, αἱ *κοιναὶ* *θυσίαι*, τὰ *ὁμότροπα* ἦθ¹. Καὶ πράγματι τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐχαρακτῆριζον τὴν κοινότητα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς ἀπάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ, ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου.

Ὁ πλήρης διαφορισμὸς μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου ἐξετράφη ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἑλλήνων ὡς κοινὸν λαϊκὸν συναίσθημα. Ἡ κατὰ ἐκφραστικὴν παρομοίωσιν ἀρχικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ὁμιλούντων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πάντων τῶν λοιπῶν «βαρβαρῶνων» μεταβάλλεται φυσικῶς καὶ ἀβιάστως ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ συναισθήματος ὑπεροχῆς αὐτοῦ ἔναντι τῶν ἄλλων λαῶν εἰς ἐθνικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ σύμπαντος τοῦ λοιποῦ κόσμου, τοῦ «βαρβαρικοῦ», δηλαδὴ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων.

Ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, μετὰ τὴν διάφορον κατὰ πόλεις καὶ περιφερείας πνευματικὴν ἐξέλιξιν, ἦτο ἀναπόφευκτον, παρ' ὅλην τὴν καλλιέργειαν τῆς κοινῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στοιχείων τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐνότητος, νὰ διαφοροποιήσῃ καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπεροχῆς. Ἐνῶ ἑλληνικοὶ τινες λαοὶ εἶχον φθάσει εἰς ὕψιστον σημεῖον πνευματικῆς καὶ καθόλου ἐκπολιτιστικῆς προόδου, ἀναδείξαντες πνευματικοὺς ἀνδρας, τῶν ὁποίων τὰ δημιουργήματα λαμπρύνουσι καὶ σήμερον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἄλλοι παρέμειναν ἀνεξέλικτοι, καὶ τινες ἐν λίαν καθυστερημένῃ καταστάσει. Ἰδίᾳ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ περίλαμπρον πανελλή-

νιον κέντρον τῆς σοφίας, τῆς ποιήσεως, τῆς τέχνης καὶ πάσης ἄλλης μεγάλης ἐκπολιτιστικῆς ἐκδηλώσεως, ἡ διαφορὰ αὕτη πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς φυσικὸν ἦτο νὰ προκαλῇ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν, νὰ κινῇ σχόλια καὶ νὰ ὀδηγῇ εἰς χαρακτηρισμούς, οἵτινες ἕως τότε ἐπεφυλάσσοντο μόνον διὰ τοὺς μὴ Ἑλληνας, τοὺς «βαρβάρους».

Ἐφ' ὅσον διαδέχονται ἀλλήλας αἱ μεγάλαι ἐκπολιτιστικαὶ περίοδοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀναπτύσσεται μακρὰ πλήρης ὄργασμοῦ πνευματικὴ παράδοσις, δημιουργοῦσα τρόπον τινὰ τίτλους πνευματικῆς εὐγενείας διὰ τὴν Πόλιν τῶν Ἀθηναίων, τὸ συναίσθημα τῆς ἀνωτερότητος τῶν Ἀθηναίων δὲν ὀδηγεῖ μόνον εἰς κατὰ παρομοίωσιν χρῆσιν τῆς λέξεως «βάρβαρος», προκειμένου περὶ ἐλληνικῶν λαῶν ἢ Ἑλλήνων ἐν καθυστερήσει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λέξιν «Ἕλληνα» προσδίδει περιοριστικὴν ἔννοιαν τοῦ εὐπαιδευτοῦ, τοῦ προηγμένου πνευματικῶς καὶ κοινωνικῶς ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἔννοια αὕτη προτάσσεται βεβαίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐν τῷ πνευματικῷ περιβάλλοντι τῶν Ἀθηναίων ζώντων λογίων, οἵτινες κατὰ συνήθειαν ἀπέβλεπον μετὰ περιφρονήσεως πρὸς τοὺς καθυστερημένους ὁμοφύλους αὐτῶν καὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ διακηρύττωσιν ὡς μόνους ἀξίους τῆς ἐλληνικῆς δόξης, τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων, τοῦ ὑψηλοτέρου προσορισμοῦ τοῦ Ἑλληνος, τοὺς τυγχάνοντας τῆς ἀθηναϊκῆς παιδείας¹.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, πλὴν τῆς πανεθνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς, ἀνακύπτει καὶ τρίτη ἔννοια τῶν λέξεων «Ἕλληνα» καὶ «Ἑλλάς». Ἡ ἔννοια αὕτη ἔχει καθαρῶς πολιτικὸν χαρακτῆρα, περιορίζει δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὰς πρὸς Νότον Πόλεις τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τῶν νήσων καὶ τὰς ἀπὸ παλαιότερων χρόνων ἀποικιακὰς αὐτῶν ἐπεκτάσεις, γενικώτερον δὲ εἰς τοὺς ἐλληνικοὺς λαούς, οἱ ὅποιοι εὗρισκοντο ἐν πολιτικῇ, πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ (θυσίαι, ἀμφικτυονίαι, ἀγῶνες κλπ.) ἐπαφῇ κατὰ τοὺς προηγηθέντας αἰῶνας. Ἐν τῇ πραγματικότητι, ἡ πολιτικὴ αὕτη ἔννοια τοῦ διαχωρισμοῦ ἀνέκυψε κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ὡς πρὸς τοὺς ἐκεῖθεν τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Ὀλύμπου ἐλληνικοὺς λαοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, ἕνεκα τῆς μέχρι τότε ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἐκ τῆς ἐν γένει ἐλληνικῆς ζωῆς.

1. Κυρίως ἡ ἰδέα αὕτη τῆς πνευματικῆς ἐννοίας τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος διεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τῷ «πανηγυρικῷ» (Γ', 50): «τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνاسι, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείας τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας». Ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ περιλαλήτῳ τούτῳ χωρίῳ δὲν ἐπεκτείνει τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα καὶ εἰς τοὺς μὴ Ἑλληνας τὸ γένος, τοὺς τυγχάνοντας ἐλληνικῆς παιδείας, ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ τοῦναντίον περιορίζει συμβολικῶς καὶ κατ' ἀξίαν τὴν ιδιότητα τοῦ Ἑλληνος εἰς τοὺς πεπαιδευμένους Ἑλληνας.

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ πολιτικοῦ διαχωρισμοῦ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν Πόλεων καὶ τῶν ἑλληνικῶν βασιλείων τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀκριβέστερον ὁ περιορισμένος χαρακτὴρ τῶν λέξεων «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς», διαφαίνεται ἤδη ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, προκειμένου περὶ τῶν Μακεδόνων, ὅτε πολλὰ καὶ σημαντικὰ γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐξετυλίσσοντο, ἔνεκα τῶν διαφορῶν περὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Χαλκιδικῆς, ἐν Μακεδονικῇ γῇ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ὀξύτης τῶν παθῶν καὶ αἱ αἱματηραὶ διαμάχαι μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν Πόλεων παρεῖχον ὀλιγώτερον τὴν εὐκαιρίαν χρησιμοποίησεως τῶν λέξεων «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς» ὡς πολιτικῶν ὄρων. Εἰς τὰς πολιτικὰς διαπραγματεύσεις, τὰς συνθήκας κτλ., ὡς καὶ τὰ ἱστορικὰ ἔργα, εἰς τὰ ὅποια ἀναγράφονται γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης, γίνεται περισσότερον λόγος περὶ Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, Σπαρτιατῶν, Θηβαίων κλπ.¹ Βεβαίως ἡ πανεθνικὴ ἔννοια τῶν λέξεων αὐτῶν εὐρίσκεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐν τοῖς ἔργοις τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι, παρὰ τὴν πολιτικὴν δίνην τῆς ἐποχῆς, παρέμειναν διαπρῦσοι κήρυκες τοῦ πανελληνίου ἰδεώδους². Ἰνα διαδηλωθῇ σαφῶς ὁ ἐν πολιτικῇ ἔννοια περιορισμὸς τῶν λέξεων «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς», ἐχρειάζοντο τὰ πολιτικὰ γεγονότα τοῦ 4ου αἰῶνος, ἅτινα ἔθετον ἀντιμέτωπον τὸν κόσμον τῶν ἑλληνικῶν Δημοκρατιῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας τοῦ Φιλίππου.

Ἀλλ', ἵνα καταστῇ ἀντιληπτὴ ἡ περιορισμένη αὕτη πολιτικὴ ἔννοια τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, δεόν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου ἐθνικὴ ἐξέλιξις τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸ διαρρεῦσαν μέχρι τοῦ 4ου αἰῶνος χρονικὸν διάστημα. Αἱ Πόλεις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τοῦ ὅλου, ὡς βαθμηδὸν ἐσχηματίσθη ἐν τῇ Μεσογείῳ, ἑλληνικοῦ κόσμου, εἶχον διαμορφώσει κοινὰς πολιτικὰς παραδόσεις αἰώνων. Εἶχον ἀπὸ κοινοῦ διεξα-

1. Χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις δὲν παύει νὰ χρησιμοποιοῖ τὰς λέξεις «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς» προκειμένου περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος, ἢ περὶ γεγονότων, τὰ ὅποια σχετίζονται πρὸς τοὺς Πέρσας ἢ περὶ καθολικῆς διὰ τοὺς Ἕλληνας σημασίας γεγονότων ἢ ὁσάκις πρόκειται περὶ συμβάντων τὰ ὅποια χωρίζουν ἓνα ἑλληνικὸν λαὸν ἐκ πάντων τῶν ἄλλων (οἱ λοιποὶ Ἕλληνες κ.λ.π.). Εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις τῶν ἐπεισοδίων τοῦ πολέμου, τῶν διαπραγματεύσεων κ.λ.π. ἀναγράφονται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιάται, οἱ Κορίνθιοι κ.λ.π.

2. Πλάτ. Πολιτ. Ε', 470c *Φημὶ γὰρ τὸ μὲν Ἑλληνικὸν γένος αὐτὸ αὐτῷ οἰκεῖον εἶναι καὶ συγγενές, τῷ δὲ βαρβαρικῷ ὀθνεῖόν τε καὶ ἀλλότριον. Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. 1400 βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους, μῆτερ Ἑλλήνων. Γοργ. Ἐπιτ. ἐν Diels - Kranz, Vorsokr. II, σ. 285 ἀπ. 5b: «τὰ μὲν κατὰ τῶν βαρβάρων τρόπαια ὕμνους ἀπαιτεῖ, τὰ δὲ κατὰ τῶν Ἑλλήνων θρήνους». Ἡ ἔννοια τῶν λέξεων «Ἕλλην» καὶ «βάρβαρος» καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἑλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, χρησιμεύει ὡς θέμα τοῦ πρυτανικοῦ μου λόγου, ὁ ὅποιος θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς ὡς εἰδικὴ μελέτη.*

γάγει ἀγῶνας διὰ τὴν ἄμυναν τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ καταγάγει κοινούς θριάμβους, τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ ποίησις καὶ ἡ ἑλληνικὴ Τέχνη εἶχον παραδώσει εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ τοὺς ὁποίους αἱ Πόλεις καὶ οἱ Λαοὶ δὲν ἔπαυον νὰ τιμῶσι καὶ νὰ δοξάζωσιν¹. Κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας χρόνους μετὰ τὰ Μηδικὰ αἱ ἑλληνικαὶ Πόλεις εἶχον συστήσει ἀλληλοδιαδόχως συμμαχίας καὶ ἡγεμονίας, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἐτέλουν ἐν ἀδιαλείπτῳ ἐπαφῇ πολιτικῶν διαπραγματεύσεων, συμφωνιῶν, ἀντεγκλήσεων, φιλίας, ἔχθρας. Εἶχον ὑποστῇ ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν εἰς πολιτικὰς ἰδέας καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν δημοκρατικῶν αὐτῶν συστημάτων, οὐχὶ δὲ τοῦτο σπανίως, ἡ μορφὴ τοῦ πολιτεύματος Πόλεως τινος ἐξηγητήθη ἐκ τῆς ἠθικῆς ἐπιδράσεως, τῆς ἀνάγκης πολιτικῶν συμφερόντων ἢ καὶ τῆς βιαίας ἐπιβολῆς ὑπ' ἄλλης ἑλληνικῆς Πόλεως. Εἶχον διεξαγάγει πρὸς ἀλλήλας μακροὺς πολέμους, ἰδίᾳ τὸν Πελοποννησιακόν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ὁ πολιτικός, ἀλλὰ καὶ ὁ καθόλου ἐθνικὸς ὀρίζων τῶν Ἑλλήνων εἶχε περιορισθῇ εἰς ἀμείλικτον πάλην διὰ τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῆς «Ἑλλάδος», δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ δημοκρατουμένου ἑλληνικοῦ κόσμου, μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης.

Εἰς τὴν θυελλώδη καὶ μακρᾶς διαρκείας πολιτικὴν αὐτὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν Δημοκρατιῶν, τὰ ἑλληνικὰ βασίλεια τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας εἶχον μείνει ὅλως ξένα. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Θουκυδίδης μνημονεύει μίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑποκινηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐκστρατείαν λαῶν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων Ἀκαρνάνων². Ἀλλ' ἐπρόκειτο περὶ ὅλως δευτερευούσης φύσεως καὶ ἄνευ ἰδιαίτερας σημασίας ἐπεισοδίου, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναμφισβητήτου ἑλληνικότητος λαοὶ οὗτοι³ ἀνεμείχθησαν ἔνεκα διαφορῶν καὶ προστριβῶν πρὸς τοὺς ἐγγύτερον τῶν ἐδαφῶν τῶν Ἀκαρνᾶνας, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῆς προθέσεως πρὸς ἀπομάκρυνσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἐκ τῶν συνόρων τῶν τῆς πυρκαϊᾶς, ἡ ὁποία κατέφλεγε τὸν Ἑλληνισμόν. Ὡσαύτως κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας πολλαχῶς ἀνεμείχθη εἰς τὴν διαμάχην τῶν Ἑλλήνων, καιροσκοπῶν ἀναλόγως τῶν μακεδονικῶν συμφερόν-

1. Εἰς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου ἐν τῷ τύμβῳ τοῦ Μαραθῶνος οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ ἐκέρδισαν τὴν νίκην μόνοι μαχόμενοι μετ' ὀλιγίστων ἄλλων Ἑλλήνων, ἐμφανίζονται ὡς συντρίψαντες τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν «Ἑλλήνων προμαχοῦντες». Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὴ ἡ ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδου (Α', 132) διὰ τὸν Πausanίαν, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ τρίποδος τῶν Δελφῶν, ἀναθήματος τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῶν λαφύρων τῶν Μηδικῶν πολέμων, εἶχε χαράξει ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ἀπεδίδετο εἰς αὐτὸν ἡ νίκη. Οἱ Λακεδαιμόνιοι διέταξαν νὰ ἀποξεσθῇ τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο καὶ νὰ χαραχθῶσι τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι συνέβαλον εἰς τὴν κατὰ τῶν βαρβάρων νίκην.

2. Θουκυδ. Β', 80 - 81.

3. Ἡ περιγραφὴ αὐτῇ τοῦ Θουκυδίδου (ὡς ἄνωτ.) δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ

των, ἄλλοτε συμμαχῶν μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ ἄλλοτε μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος ἐπεχείρησε καὶ ἐνεργὸν ἐπέμβασιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ', ὡς ἐλέχθη ἤδη, σημαντικὸν μέρος τῶν γεγονότων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐξειλίσσεται ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ ἕνεκα τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς. Ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδας εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀπὸ ξηρᾶς ἐκστρατείας μέχρι Χαλκιδικῆς, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστελλον συνεχῶς μέρος τῶν ναυτικῶν αὐτῶν δυνάμεων πρὸς τὰ Μακεδονικὰ παράλια. Ἐπομένως ἦτο φυσικὸν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας νὰ ἐπαγομπνῶσιν ἢ καὶ ἐπεμβαίνωσιν ἐνεργῶς εἰς τὰ γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὰ ὅποια ἐξειλίσσοντο ἐν Μακεδονικῇ γῇ. Τοῦτο εἶχε καθαρῶς περιωρισμένην σημασίαν, μαρτυρεῖ δὲ οὐχὶ διάθεσιν ἀναμείξεως εἰς τὴν διαμάχην τῶν ἐλληνικῶν Πόλεων, ἀλλὰ τοῦναντίον πρόθεσιν ἀπομακρύνσεως τῆς Μακεδονίας ἐκ τῆς διαμάχης ταύτης. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀλληλοσπαρασσόμενοι Ἕλληνες ἔβλεπον τοὺς Μακεδόνας, εἴτε ὡς φίλους εἴτε ὡς ἀντιπάλους, πάντως ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς ὅλης αὐτῶν διαμάχης καὶ μόνον ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν περὶ τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς διαφορῶν. Εἴμεθα ἀκόμη μακρὰν τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου.

Ἄλλη βασικὴ διαφορά, ἱκανὴ καὶ αὐτὴ μόνη νὰ αἰτιολογήσῃ πολιτικὸν διαχωρισμὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος, ὑπῆρξε τὸ πολίτευμα. Εἴτε ἄκρατος δημοκρατία, εἴτε ἀριστοκρατικὴ διοίκησις, εἴτε ἀκόμη τυραννὶς εἶναι τὸ πολίτευμα τῶν Πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἔχει τι τὸ κοινὸν ἐν τῇ ἐξελικτικῇ αὐτοῦ φορᾷ. Αἱ περισσότεραι Πόλεις διῆλθον καὶ ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν σταδίων πολιτειακῆς μορφῆς, ἀφ' οἷου οἱ Ἕλληνες ἐγκατέλειψαν τὴν ἀρχέγονον βασιλείαν. Πολλαὶ πόλεις ἐκλυδωνίζοντο ἀδιαλείπτως ἐκ τοῦ ζητήματος τοῦ πολιτεύματος, καὶ συνήθης ἦτο ἡ ἐναλλαγή. Ἀντιθέτως οἱ ἡπειρωτικοὶ λαοί, καὶ ἔτι περισσότερο οἱ Μακεδόνες τοῦ κυριαρχήσαντος κράτους τῶν Ἀργεαδῶν, διετήρουν ὡς πολίτευμα τὴν ἀρχέγονον μορφήν τῆς ἐλληνικῆς βασιλείας, σχεδόν, ὅπως ἀνευρίσκομεν ταύτην ἐν τῇ ὁμηρικῇ ἐποποιίᾳ. Οἱ Ἕλληνες τῶν Πόλεων κατὰ τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον αἰῶνα, οἵαδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ δημοκρατικὴ ἢ ὀλιγαρχικὴ μορφή τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, ἂν

πρῶτη θέτουσα πολιτικὰ ὅρια διαχωρισμοῦ τῶν «Ἑλλήνων» ἐκ τῶν κατοικούντων ἐκεῖθεν τῆς Ἀμβρακίας καὶ τοῦ Πηνειοῦ Ἑλληνικῶν λαῶν (βλ. κατωτ. σελ. 185). Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζει ὡς «βαρβάρους» τοὺς ἐκστρατεύσαντας κατὰ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων Ἀκαρνάνων λαοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας (Χάονας, Θεσπρωτοὺς, Μολοσσούς, Ἀτιντᾶνας, Παραναίους, Ὀρέστας, Μακεδόνας). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ πνευματικὴ ἔννοια τῆς λέξεως «βάρβαρος» τὴν ὁποίαν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀποστέργει προκειμένου περὶ ἐκπολιτιστικῶς καθυστερημένων λαῶν, εἶναι προφανής. Διὰ τὴν ἀπόλυτον ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἑλληνικότητα τῶν πλείστων ἐκ τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου λαῶν αὐτῶν, οὐδεὶς ἀμφάβαλλε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχαιότητα.

καὶ ἔθελγε δὲ εἰσέτι τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἢ ὁμηρικὴ ποίησις καὶ ἐγοήτευον τὴν ψυχὴν τούτων τὰ παιζόμενα ἐν τῷ θεάτρῳ δραματικὰ ἀριστουργήματα, τὰ ὅποια εἶχον ὡς θέμα τοὺς θρύλους τῆς ἀρχεγόνου ἐλληνικῆς βασιλείας, ὡς πρὸς πολιτικὰς ἰδέας καὶ πολιτικὰ ἥθη ἦσαν τόσον μακρὰν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε οὐδ' ἠδύναντο κἂν νὰ κατανοήσωσιν ὅτι, Ἕλληνες αὐτοί, ἦτο δυνατόν νὰ κυβερνῶνται ἀκόμη ὑπὸ πολιτειακὴν μορφήν ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τῶν προῖστορικῶν βασιλείων.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ ἄλλος λίαν σοβαρὸς λόγος πολιτικοῦ διαφορισμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ περιορισμοῦ τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος «Ἑλλάς» διὰ τὰ ἔντεῦθεν τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Πηνειοῦ ἐδάφη. Ἀπὸ τῶν ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ δημοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ πανελληνίων ἱερῶν, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν πανελληνίων ἀγώνων, δηλαδὴ ἀπὸ τῶν κατ' ἐξοχὴν δηλωτικῶν στοιχείων τῆς ἐθνικῆς κοινότητος τῶν Ἑλλήνων, ἀπουσίαζον οἱ Ἡπειρώται καὶ οἱ Μακεδόνες ἢ ἐνεφανίζοντο σπανιότατα. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ εὐθὺς μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συμμετοχὴ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐπικληθέντος Φιλέλληνης, εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐσκανδάλισε πολλοὺς παρευρισκομένους μέχρι τοῦ σημείου νὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ προτάξῃ οὗτος τὴν ἐκ τῶν Ἡρακλειδῶν τοῦ Ἄργους καταγωγὴν αὐτοῦ, σημαίνει ὅτι τινὲς μεταβαίνοντες εἰς τοὺς ἀγῶνας, πιθανῶς ἐκ μακρινῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, Ἕλληνες διὰ πρώτην φορὰν ἔβλεπον ἐκεῖ Μακεδόνα¹. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ συμμετοχὴ ἀπετέλεσέ τι τὸ μεμονωμένον ἐπεισόδιον, πρέπει δὲ νὰ κατέλθωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου, ἵνα συναντήσωμεν Μακεδόνας μετέχοντας τῶν πανελληνίων ἀγώνων².

Ἀλληλένδετον πρὸς τὰς θυσίας τῶν πανελληνίων ἱερῶν καὶ τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας γνώρισμα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἦσαν αἱ Ἀμφικτυονίαι, ἰδίᾳ αἱ τῶν Δελφῶν, αἱ ὅποια ἀπετέλουν τὴν μόνην, ἔστω καὶ συμβολικὴν, ἔνδειξιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' εἰς τὰς ἀμφικτυονίας τῶν Δελφῶν οἱ Ἡπειρώται καὶ ἐν γένει οἱ ἐκεῖθεν τῆς Ἀμβρακίας ἐλληνι-

1. Ἡροδ. Ε', 22 Ἀλεξάνδρου γὰρ ἀεθλεύειν ἐλομένον καὶ καταβάντος ἐπ' αὐτὸ τοῦτο, οἱ ἀντιθενσόμενοι Ἑλλήνων ἐξεῖργόν μιν, φάμενοι οὐ βαρβάρων ἀγωνιστέων εἶναι τὸν ἀγῶνα ἀλλ' Ἑλλήνων. Ἀλέξανδρος δὲ ἐπειδὴ ἀπέδεξε ὡς εἴη Ἀργεῖος, ἐκρίθη τε εἶναι Ἕλληνα καὶ ἀγωνιζόμενος στάδιον συνεξέπιπτε τῷ πρώτῳ. Βλ. καὶ κατ. σελ. 195.

2. Πάντως, περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος μνημονεύεται ὡς μετασχὼν εἰς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ καταγαγὼν νίκην (Solinus Polyistor IX, 18). Πολὺ ἀργότερον, τῷ 328 π.Χ., μνημονεύεται ἐπίσης ὁ Μακεδὼν Κλείτων ὡς μετασχὼν τῶν ἐν Ὀλυμπία ἀγώνων (Διόδ. 82, 1). Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διὰ τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας πολλοὶ Μακεδόνες μετεῖχον τῶν θυσιῶν εἰς τὰ πανελλήνια ἱερὰ καὶ ἐπεσκέπτοντο τοὺς τόπους τῶν πανελληνίων ἀγώνων ὡς καὶ οἰοιδήποτε ἄλλοι Ἕλληνες.

κοὶ λαοὶ ἡγνοήθησαν μέχρι τέλους, οὐδεμίαν δὲ συμμετοχὴν ἢ ἄλλην ἀνάμειξιν εἶχον ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἱεροῦ πολέμου, ὅτε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνεστατώθη κατόπιν τῆς συλήσεως τῶν Δελφικῶν ἱερῶν ὑπὸ τῶν Φωκέων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Μακεδόνες ἡγνοοῦντο εἰς τὰς ἀμφικτυονίας τῶν Δελφῶν, ἐχρειάσθη δὲ ἡ εὐκαιρία τοῦ Ἱεροῦ πολέμου, ἵνα δυνηθῇ ὁ Φίλιππος νὰ λάβῃ τὰς δύο ψήφους τῶν ἱεροσύλων Φωκέων, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ τὸ τόσον ποθούμενον δικαίωμα ἀναμείξως εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος πλήρης ἄγνοια ἑλληνικῶν λαῶν εἰς ἓνα θεωρούμενον ὡς πανελλήνιον θεσμόν, καὶ τὸν μόνον πολιτικοῦ χαρακτῆρος δεσμόν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐνισχύσῃ περιορισμένην πολιτικὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου «Ἕλληνας» καὶ «Ἑλλάς».

Διὰ πάντας τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους αἱ λέξεις «Ἕλληνας» καὶ «Ἑλλάς» ἔλαβον πλὴν τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς, καὶ πολιτικὴν σημασίαν διὰ τὸν νοτίως τοῦ Πηνειοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ εἰς κοινὴν πολιτικὴν ζωὴν ζήσαντα ἑλληνικὸν κόσμον. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἔννοια ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ καθιερωθῇ πρὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, διότι ἕως τότε ἔλειπον αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις διαφορισμοῦ δύο ἑλληνικῶν κόσμων. Ἐξεδηλώθη ἔμπράκτως ὡς πολιτικὴ ἀντίθεσις τῶν ἑλληνικῶν Δημοκρατιῶν πρὸς τοὺς βορείως τοῦ Ὀλύμπου Ἕλληνας, ὅτε οὗτοι εἰσέρχοντο εἰς τὸ προσκήνιον τῶν πανελληνίων γεγονότων. Καθιερώθη ἐπισήμως πρὸς προσδιορισμὸν δύο ἀντιπάλων κόσμων καὶ πρὸς ἔκφρασιν ἐμφανοῦς πλέον πολιτικῆς ἀντιθέσεως, ἀφ' ὅτου οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἀπεκάλυψαν τὰς πολιτικὰς αὐτῶν βλέψεις ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ εὗρέθησαν ἀντιμέτωποι μεγάλης μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Οἱ Ἀθηναῖοι πολιτικοὶ ῥήτορες, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἐκεῖνων οἱ ὅποιοι, ὡς ὁ Αἰσχίνης, ὁ Ἰσοκράτης κλπ., οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀμφέβαλλον διὰ τὴν ἀπόλυτον ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων καὶ εἶχον ταχθῇ ὑπέρμαχοι τῆς Μακεδονικῆς ἡγεσίας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, δὲν ἔπαυον νὰ ὁμιλῶσι περὶ «Ἑλλήνων» καὶ «Μακεδόνων», ὅτε ἀνεφέροντο εἰς τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς¹. Ὁ ὅρος οὗτος τοῦ πολιτικοῦ διαχωρισμοῦ Μακεδόνων καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων καθιερώθη ἐπισήμως καὶ ἐν ταῖς συνθήκαις καὶ ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι τῶν πρέσβων καὶ ἐν τῇ ἐν γένει, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, διπλωματικῇ γλώσσῃ τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἀξίον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι αὐτοὶ οἱ Μακεδόνες, ἂν καὶ

1. Ἰσοκρ. Φίλιππ. 154 ἦν γὰρ ταῦτα πράττης, ἅπαντές σοι χάριν ἔχουσι, οἱ μὲν Ἕλληνες ὑπὲρ ὧν ἂν εὖ πάσχωσι, Μακεδόνες δ' ἦν βασιλικῶς ἀλλὰ μὴ τυραννικῶς αὐτῶν ἐπιστατῆς, τὸ δὲ τῶν ἄλλων γένος, ἦν διὰ σὲ βαρβαρικῆς δεσποτείας ἀπαλλαγέντες Ἑλληνικῆς ἐπιμελείας τύχωσιν. Βλ. καὶ ἐν Ἀρριαν. Δ', 11 τοὺς λόγους τοῦ Καλλισθένους πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς κατωτ., σελ. 184, σημ. 3.

προέτασσαν τὸ ὁμόφυλον καὶ τὴν ἀνάγκην ἑνὸς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτῶν πανελληνίου ἀγῶνος κατὰ τῶν βαρβάρων, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον εὑρίσκειν ἡθικὸν-ἔρεισμα ἢ ἀξιώσεις αὐτῶν περὶ ἡγεμονίας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, οὐ μόνον δὲν ἐσκανδαλίσθησαν ἐκ τοῦ πολιτικοῦ τούτου διαφορισμοῦ μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν καὶ οἱ ἴδιοι. Πρὸς κατανόησιν τοῦ ἐκ πρώτης ὄψεως παραδόξου τούτου, πρέπει νὰ τεθῇ ὑπ' ὄψιν ἓν βασικὸν γεγονὸς τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξεως τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἑλληνικοὶ λαοὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποποιίας ἡγνόουν ἀκόμη τὰς λέξεις «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς» ὡς πανεθνικὸν αὐτῶν γνώρισμα. Αἱ λέξεις αὗται ἀνευρίσκονται εἰς τὸν Ὅμηρον μόνον πρὸς ὑποδήλωσιν ἑνὸς μικροῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ μιᾶς μικρᾶς ἐν Θεσσαλίᾳ περιφερείας¹. Ὡς ἐθνικοὶ ὄροι, δηλοῦντες τὸ σύνολον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς τελικῶς διεπλάσθη μετὰ τὴν τελικὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἀπὸ βορρᾶ κατελθόντων Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων (Ἀχαιῶν, Δωριέων κλ.) καὶ τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν μετὰ τῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις προϊστορικῶν φύλων, ἐπεκράτησαν πολὺ μεταγενεστέρως, πιθανῶς μετὰ τοῦ 8ου καὶ 7ου π.Χ. αἰῶνος².

1. Ὅμηρ. Ἰλ. Β 683 :

*οἳ τ' εἶχον Φθίην ἥδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα,
Μυρμιδόνες δ' ἐκαλεῦντο καὶ Ἕλληνες καὶ Ἀχαιοί.*

Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐν τῷ Ὅμηρῳ (Ἰλ. Β 530) ἀνευρίσκεται εἰς στίχος, ἐν τῷ ᾧ γίνεται λόγος περὶ «Πανελλήνων» (ἐγγεῖρη δ' ἐκέκαστο Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοῦς). Ἀλλ' ὁ στίχος οὗτος ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀριστάρχου ἀπερρίπτετο ὡς μεταγενέστερος καὶ ἐμβόλιμος.

2. Ὁ Πλούταρχος (Λυκ. 6) μνημονεύει τὴν «ρήτραν» τὴν ὁποίαν ἐκόμισεν ὁ Λυκούργος εἰς Σπάρτην ὡς χρησμὸν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν: «Διὸς Ἑλλανίου καὶ Ἀθηνᾶς Ἑλλανίας ἱερὸν ἰδρυσάμενον...» (κατὰ διόρθ. ἀντὶ Σελλᾶ-). Ἐκ τούτου εἰκάζεται ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἐπεκράτησε μετὰ τὴν διασπορὰν τῶν Δωριέων, ἐνέχον ἐν ἀρχῇ καὶ ἱερότητά τινα διὰ τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς τοῦ Δωρικοῦ κλάδου, ἴσως ἐκ τῶν Σελλῶν ἱερέων τοῦ Δωδωναίου Διός. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πλούταρχος (Λυκ. 1) λέγει περὶ Λυκούργου: «καὶ γένος καὶ ἀποδημία καὶ τελευτὴ καὶ πρὸς ἅπασιν ἢ περὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν πραγματεία διαφόρους ἔσχηκεν ἱστορίας, ἥκιστα δὲ οἱ χρόνοι καθ' οὓς γέγονεν ὁ ἀνὴρ ὁμολογοῦνται». Ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ βεβαιότητος εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀνήκει ὁ περὶ μαντείας τῶν Δελφῶν πρὸν τὸν Λυκούργον θρύλος οὗτος τὸν ὅποιον τόσον μεταγενεστέρως μνημονεύει πρῶτος ὁ Πλούταρχος. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς πρῶτον κείμενον, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ «Πανελλήνων» ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τοῦ ἔθνους τὸ τοῦ Ἡσιόδου (Ἔργ. Ἡμέρ. 528):

*Μῆνα δὲ Μηναιῶνα, καὶ ἤματα βουδόρα πάντα,
οὐδὲ οἱ ἥλιοι δείκνυ νομὸν ὁρμηθῆναι
ἀλλ' ἐπὶ κυανέων ἀνδρῶν δῆμον τι πόλιν τε
στρυφᾶται, βράδιον δὲ πανελλήνεσι φασίνει.*

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου οἱ Μακεδόνες εὐρίσκοντο ἀπομεμονωμένοι βορείως τοῦ Ὀλύμπου, ζῶντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν πολιτικὴν καὶ ἐθνικὴν ζωὴν, συνεχίζοντες ἰδίας ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ διατηροῦντες τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ἥθη ἄνευ οὐδεμιᾶς στενῆς ἐπαφῆς μετὰ τῶν ἐλληνικῶν Πολιτειῶν τοῦ Νότου. Ὅτε ἀπεχωρίσθησαν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, τὸ ὄνομα «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς» δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη πρὸς ὑποδήλωσιν τῆς ἐθνότητος. Οἱ Μακεδόνες ἐξηκολούθουν νὰ ἔχωσιν ὡς ἐθνικὸν ὄνομα τὸ προαιώνιον τῶν Μακεδόνων καὶ οὐδέποτε εἶχον κάμει χρῆσιν δι' ἴδιον λογαριασμὸν τοῦ ὀνόματος «Ἕλληνες», ἂν καὶ εἶχον πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ ὁμοφύλου μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς τὴν γλῶσσαν, τοὺς κοινούς Θεούς, τὰ ὁμότροπα ἥθη, τὴν συνείδησιν τῆς κοινῆς καταγωγῆς.

Οὕτως, ὅτε οἱ Μακεδόνες ἦλθον εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν διὰ προστριβῶν καὶ σαφῶς διαγεγραμμένης πολιτικῆς ἀντιθέσεως μετὰ τῶν ὁμοφύλων τοῦ Νότου, ἐδέχθησαν καὶ οὗτοι τὴν πολιτικὴν ταύτην ἔννοιαν τῶν λέξεων Ἑλλάς καὶ Ἕλληνες. Αὐτὸς ὁ Φίλιππος εἰς ἐποχὴν πλεόν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡγεμόνευε τῆς Ἑλλάδος, μετεῖχε τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ εἶχε ψῆφον ἐν ταῖς ἀμφικτυονίαις τῶν Δελφῶν, ὅμως ἐδέχθη τὸν πολιτικὸν αὐτὸν διαχωρισμόν. Εἰς τὸ συνέδριον τῆς Κορίνθου ἦνωσε τοὺς «Ἕλληνας», δηλαδὴ τοὺς νοτίως τῆς Μακεδονίας ἐλληνικοὺς λαοὺς τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων, καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπ' αὐτῶν ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ διὰ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον¹. Τὸν ὅρον τοῦτον ἐσεβάσθη καὶ ἠκολούθησε καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος κατὰ τὰς ἐν Κορίνθῳ συνθήκας τοῦ πανελληνίου συνεδρίου, ὅτε ἐξώρμησε κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, ὡς ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων². Βραδύτερον, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἀσίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἐμφανίζεται πολλάκις ὡς βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων καὶ σύμμαχος τῶν Ἑλλήνων³. Πάν-

1. Ἀρριαν. Ζ', 9, 5. Ὁ Ἀλέξανδρος λέγει πρὸς τοὺς Μακεδόνας περὶ τοῦ πατρός του Φιλίππου: «Καὶ ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ συμπάσης τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἀποδειχθεὶς ἐπὶ τὸν Πέρσῃν στρατιᾶς, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον τι τὴν δόξαν τήνδε ἢ τῷ κοινῷ τῶν Μακεδόνων προσέθηκε». — Ἰουστ. 9, 53. Παπ. τῆς Ὁξυρ. I Nr XII. Αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῆς συμμαχίας κατὰ τὰς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Κορίνθου δὲν διεσώθη, πλὴν τεμαχίων ἐπιγραφῆς (IG. τ. 2, 236). Ἀλλὰ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ περιλαμβάνουσιν συμφωνίας μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ μεταγενεστέρων Μακεδόνων βασιλέων ὡς καὶ πᾶσαι αἱ πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δὲν ἐπιτρέπουν ἀμφιβολίαν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Φίλιππος ἀνεκηρύχθη ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον.

2. Πλουτ. Ἀλέξ. 14. *Εἰς δὲ τὸν Ἰσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγόντων, καὶ ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεύειν, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη*. Βλ. καὶ Ἀρριαν. Α', 1, 1-3.

3. Εἰς πάντας τοὺς ἐν τῷ Ἀρριανῷ ἀνευρισκομένους λόγους πρὸς τὸ στράτευμα, ὁ Ἀλέξανδρος, ὅσαςκις λόγῳ εἰδικῆς περιπτώσεως καθαρῶς μακεδονικῆς δὲν ἀπευθύνεται μόνον πρὸς Μακεδόνας, ἄρχεται «Μακεδόνες καὶ Ἕλληνες» ἢ «Μακεδόνες καὶ σύμμαχοι».

τως ἡ πολιτικὴ ἔννοια τοῦ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου διαφορισμοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων συμμάχων καὶ Μακεδόνων καθίσταται σαφής, ὅταν οὗτος δὲν ἀπευθύνηται πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν ἐκστρατείαν ἀπὸ τῶν δημοκρατικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος μαχητὰς ἢ δὲν ἀλληλογραφῇ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς Πόλεις, ἀλλ' ἀπευθύνηται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους βαρβάρους ἢ ἀσχολῇται περὶ ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις οὐδεμίαν κάμνει διάκρισιν μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος, Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων¹.

Ἐξ ἄλλου δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πολιτικὸς διαχωρισμὸς μεταξὺ «Ἑλλήνων» καὶ «Μακεδόνων» κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα οὐδέποτε φθάνει μέχρι τοῦ σημείου συγχύσεως τῶν τελευταίων πρὸς τοὺς ὁμόρους αὐτῶν μὴ ἑλληνικοὺς λαούς, τοὺς «βαρβάρους» τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Παιονίας καὶ τῆς Θράκης. Αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ῥήτορες τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀκόμη καὶ οἱ λυσσώδεις πολέμιοι τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, ὡς ὁ Δημοσθένης, οὐδέποτε φθάνουν μέχρι ἐθνικῆς συγχύσεως τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς ὁμόρους τούτων βαρβάρους². Τοῦναντίον, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς συγχύσεως αὐτῆς, πολλάκις γίνεται χρῆσις καὶ τῶν τριῶν ὄρων : «Ἕλληνες», «Μακεδόνες», «βάρβαροι». Οὕτως, ὁ Ἰσοκράτης, ἀπευθύνων πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον παραινέσεις, λέγει : «τοὺς μὲν Ἕλληνας εὐεργετεῖν, Μακεδόνων δὲ βασιλεύειν, τῶν δὲ βαρβάρων ὡς πλεῖστον ἄρχειν»³. Ὁ δὲ Ἀρριανὸς ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν, συχνότατα διαχωρίζει τοὺς Ἕλληνας συμμάχους τῶν Μακεδόνων, τοὺς Μακεδόνας, τοὺς βαρβάρους (Παιονίας, Ἰλλυρίας, Θράκης) συμμάχους τῶν Μακεδόνων καὶ τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀσίας πολεμίους πρὸς αὐτούς.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τοῦ Φιλίππου

1. Ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Δαρεῖον : «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδικημένοι· ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατασταθεὶς καὶ τιμωρῆσασθαι βουλόμενος Πέρσας, διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν...» (Ἀρριαν. Β', 14, 4).

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Δημοσθένης μολονότι πολλάκις ἀπεκάλεσε τὸν Φίλιππον βάρβαρον διὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ (ιδίως ἐν Ὀλυνθ. Γ', 16 καὶ κατὰ Φιλ. Γ', 31) ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἀπεκάλεσε βαρβάρους τοὺς Μακεδόνας, οὐδ' ἐταύτισέ ποτε τούτους μετὰ τῶν περιστοιχούντων αὐτοὺς βαρβάρων, δηλ. μὴ ἑλληνικῶν λαῶν. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. τὴν μελέτην ἡμῶν «Ὁ Δημοσθένης καὶ τὰ περὶ βαρβαρισμοῦ τῶν Μακεδόνων» ἐν περ. «Πλάτων», τ. Γ' (1951), σελ. 188-211.

3. Ἰσοκρ. Φίλιππ. 154 βλ. καὶ ἀνωτ. σελ. 181, σημ. 1. Καὶ ὁ Καλλισθένης λέγει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον : «Καὶ οὖν ἐνθυμήθητι, ἐκεῖσε ἐπανελθὼν ἄρᾳ γε καὶ τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐλευθερωτάτους προσαναγκάσεις ἐς τὴν προσκύνησιν, ἢ Ἑλλήνων μὲν ἀφέξῃ, Μακεδόσι δὲ προσθήσεις τὴνδε τὴν ἀτιμίαν, ἢ διακεκριμένα ἔσται σοι αὐτῷ τὰ τῶν τιμῶν ἐς ἅπαν, ὡς πρὸς Ἑλλήνων μὲν καὶ Μακεδόνων ἀνθρωπίνως τε καὶ ἑλληνικῶς τιμᾶσθαι, πρὸς δὲ τῶν βαρβάρων μόνων βαρβαρικῶς ;» (Ἀρριαν. Δ', 11, 8).

ἰδιαιτέρας πολιτικῆς ζωῆς τῶν ἐλληνικῶν Πόλεων καὶ τῆς διαμάχης τούτων μετὰ τοῦ Φιλίππου, ὥς ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ἐγένετο γνωστή, ἰδίᾳ διὰ τῶν εὐρύτατα ἀναγινωσκομένων ἔργων τῶν πολιτικῶν ῥητόρων τῆς ἐποχῆς ταύτης, γεωγράφοι τινὲς τῶν ὑστέρων χρόνων, ἥσσονος σημασίας, ἔθεσαν ὡς ὄρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πρὸς μὲν τὴν Ἡπειρον τὴν Ἀμβρακίαν, πρὸς δὲ τὴν Μακεδονίαν τὸν Πηνειόν. Οὕτως, ὁ Σκύλαξ, ἢ ἀκριβέστερον ὁ λεγόμενος Σκύλαξ¹, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Περίπλους» καθορίζει τελευταίαν «ἐλληνικὴν» πόλιν πρὸς τὴν Μολοττίαν τῆς Ἡλείρου τὴν Ἀμβρακίαν, θεωρεῖ δὲ ὡς Ἑλλάδα τὴν νοτίως μιᾶς γραμμῆς ἀπὸ Ἀμβρακίας μέχρι τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Πηνειὸν Μαγνητικῆς πόλεως Ὀμολίας². Ἐκεῖθεν τοῦ Πηνειοῦ, λέγει, εὐρίσκεται τὸ ἔθνος τῶν Μακεδόνων³. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ λέξις ἔθνος δὲν ἔχει τὴν σημερινὴν καθολικὴν σημασίαν (ἐλληνικὸν ἔθνος κλπ.) ἀλλὰ τὴν περιορισμένην πολιτικὴν. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ὅπως ἐν πλείστοις ἄλλοις τῆς ἀρχαιότητος, γίνεται πολλάκις χρῆσις τῆς λέξεως «ἔθνος» ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἓνα ἐκ τῶν ἐλληνικῶν λαῶν⁴.

Ἄλλος ἐκ τῶν λεγομένων «ἡσσόνων γεωγράφων» τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Διονύσιος, ἐν τῷ ἔργῳ «Οἰκουμένης περιήγησις» θέτει ὡς ὄριον μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἡλείρου τὴν πόλιν Ὠρικίαν⁵. Ὁ Εὐστάθιος, ἐν τοῖς «σχολίοις εἰς Διονύσιον» ἐξηγεῖ ὅτι ἡ Ὠρικία ἢ Ὠρικος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤρχιζον τὰ «ἐλληνικά», ἦτο πόλις τῆς Ἡλείρου, ἀλλ' ὡσαύτως ἐκαλεῖτο οὕτω καὶ ἡ ὅλη ἡπειρωτικὴ περιφέρεια «κατὰ Μολοττίαν καὶ Θεσπρωτούς»⁶. Τέλος Διο-

1. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Σκύλαξ ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου π.Χ. αἰῶνος. Ἀλλ' εἰς τὸ φερόμενον ὡς ἔργον αὐτοῦ «Περίπλους» ἐλάχιστα ἐθεωρήθησαν ὡς γνήσια τοῦ Σκύλακος. Τὰ πλείστα παρεμορφώθησαν ἢ προσετέθησαν μεταγενεστέως, ἰδίᾳ ὑπὸ διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιοῦν αὐτὸ εἰς τὰς ἀλεξανδρινὰς καὶ μετέπειτα σχολὰς. Ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἔφθασε μέχρις ἡμῶν τὸ ἔργον τοῦτο θεωρεῖται συμπίλημα τῶν πρώτων Βυζαντινῶν χρόνων διὰ διδακτικούς σκοπούς.

2. Σκύλακ. Περίπλ. 33 Μετὰ δὲ Μολοττίαν Ἀμβρακία πόλις Ἑλληνίς... ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ Ἑλλὰς συνεχῆς εἶναι μέχρι Πηνειοῦ ποταμοῦ καὶ Ὀμολίου Μαγνητικῆς πόλεως, ἡ ἔστι παρὰ τὸν ποταμὸν καὶ 65 Μάγνητες. Μέχρι ἐνταῦθά ἐστιν ἀπὸ Ἀμβρακίας συνεχῆς ἡ Ἑλλὰς.

3. Σκύλακ. Περίπλ. 66 Ἀπὸ δὲ Πηνειοῦ ποταμοῦ Μακεδόνες εἰσὶν ἔθνος.

4. Συνήθης ἡ χρῆσις τῆς λέξεως «ἔθνος» ἀντὶ «λαοῦ» προκειμένου περὶ ἑνὸς ἐκάστου τῶν ἐλληνικῶν λαῶν εἶναι ἰδίως κατὰ τὴν μεταλεξανδρινὴν καὶ ρωμαϊκὴν περίοδον. Ὁ Πολύβιος (ΙΗ', 1) λόγου γινομένου περὶ Ἀχαιῶν, Ῥοδίων, Αἰτωλῶν κτλ. λέγει: «ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων».

5. Διονυσ., Οἰκουμ. περιήγ. στ. 399 Ὠρικίην θ' ὑπὲρ αἶαν, ἐρεῖδεται Ἑλλάδος ἀρχή.

6. Εὐσταθ. «Σχόλια εἰς Διονύσιον» 399 Ὠρικίην θ' ὑπὲρ αἶαν. Μετὰ γὰρ τὴν Ὠρικίαν ὡσπερ ἰσθμὸς τίς ἐστι διείργων τὴν χώραν. Λοιπὸν γὰρ ἐστὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἐκ τῆς Ἡλείρου. Ὠρικίαν δὲ φησι τὴν Ἡπειρον τὴν κατὰ Μολοττίαν καὶ Θεσπρωτούς. Πόλις δὲ ἐστὶν Ἡλείρου.

νύσιος ὁ Καλλιφῶντος ἐν τῇ «ἀναγραφῇ τῆς Ἑλλάδος» μνημονεύει τὴν Ἀμβρακίαν ὡς πρώτην ἑλληνικὴν πόλιν ἀπὸ τῆς Ἡπείρου, πρὸς δὲ τὴν ἑτέραν πλευρὰν θέτει ὡς πέρας αὐτῆς τὸν ποταμὸν Πηνειὸν καὶ τὸ ὄρος τῶν Μαγνήτων Ὀμόλην¹.

Προσεκτικὴ μελέτη πάντων τῶν προμνημονευθέντων κειμένων ἐπιτρέπει τὴν γνώμην ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ πηγὴ, πιθανώτατα ἔργον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἐχρησίμευσε διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν, ἰδίᾳ ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ὁρίων τῆς «Ἑλλάδος». Τὰ ἔργα αὐτὰ τῶν «ἐλασσόνων γεωγράφων», ὑφ' ἣν τοῦλάχιστον μορφήν περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, δὲν εἶναι ἐμπεριστατωμένα μελέται, συνταχθεῖσαι διὰ προσωπικῶν ἐρευνῶν καὶ μακροχρονίων περιηγήσεων, ὥς εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Στράβωνος, ἀλλὰ σταχυολογήματα, συντασσόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ διδακτικoὺς σκοποὺς, δηλαδὴ πρὸς χρῆσιν τῶν τότε σχολῶν. Ἄλλως τε καὶ ἡ κατὰ τὸ πλεῖστον ἑμμετρος σύνταξις ἀπέβλεπε καὶ εἰς τοῦτο, εἰς τὴν εὐχερεστέραν ἀπομνημόνευσιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀντιγραφὴ τοῦ ἑνὸς ἐκ τοῦ ἄλλου καὶ ἡ ἀνευ ἐλέγχου παράθεσις πληροφοριῶν ἐκ προγενεστέρων ἔργων εἶναι λίαν συνήθης. Γενικώτερον δὲ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ πρώτην Βυζαντινὴν περίοδον ὁ ὑπὸ τῶν σχολαστικῶν καὶ τῶν διδασκόντων εἰς τὰς Σχολὰς καλλιεργηθεὶς ἀπεριόριστος θαυμασμός πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ τὰ κλασσικὰ Γράμματα συνεβιβάζετο ἀπολύτως πρὸς τὸν πολιτικὸν διαχωρισμὸν τοῦ 4ου αἰῶνος, οὕτως ὥστε νὰ περιορίζηται τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνθήσει τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς τῶν πρὸς Νότον τῆς Ἀμβρακίας καὶ τοῦ Πηνειοῦ δημοκρατικῶν Πόλεων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἶχον συμβάλει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὡς κοινὴ πηγὴ τῶν μεταγενεστέρων ἐλασσόνων τούτων γεωγράφων ἐχρησίμευσεν ὁ ἱστορικὸς Ἐφορος, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔζησε κατὰ τὴν περίοδον τῆς διαμάχης τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν ἡγεμονίαν, καὶ φυσικὸν ἦτο νὰ εἶναι ἐμπεποτισμένος ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ πολιτικοῦ διαχωρισμοῦ τῆς Ἑλλάδος τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων κατὰ

1. Διονυσ. Καλλιφ. Ἀναγρ. Ἑλλάδ. στ. 24 καὶ 31 - 36 :

*Τῆς Ἑλλάδος ἐστὶν Ἀμβρακία πρώτη πόλις...
Ἡ δ' Ἑλλάς ἀπὸ τῆς Ἀμβρακίας εἶναι δοκεῖ
μάλιστα συνεχὴς· τὸ πέρας αὐτῆς δ' ἔρχεται
ἐπὶ τὸν ποταμὸν Πηνειόν, ὃς Φιλέας γράφει,
ὄρος τε Μαγνήτων Ὀμόλην κεκλημένον.
Τινὲς δὲ τὴν Μαγνησίαν τῆς Ἑλλάδος
λέγουσιν εἶναι, τὸν δὲ Φιλέαν ἀγνοεῖν
ἀποχωρίσαντα.*

τὴν περίοδον ταύτην. Ὁ Στράβων μνημονεύει ῥητῶς ὅτι ὁ Ἐφορος θέτει ὡς «ἀρχὴν τῆς Ἑλλάδος» τὴν Ἀκαρνανίαν¹. Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ τὰ ἄλλα περὶ Ἀμβρακίας, Ὠρικίας, Πηνειοῦ κλ. ὡς ὁρίων τῆς «Ἑλλάδος» ὑπῆρχον ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἐφόρου, ἀλλ' ὁ Στράβων δὲν ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ παραθέσῃ καὶ ταῦτα. Ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ φράσις αὕτη τοῦ Ἐφόρου «ἀρχὴ τῆς Ἑλλάδος», ἣτις ἀνευρίσκεται εἰς τὰ προμνημονευθέντα κείμενα τῶν ἐλασσόνων γεωγράφων, ἐνισχύει τὴν γνώμην ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν, ἂν μὴ ἡ μόνη, πάντως μία τῶν πηγῶν τοῦ 4ου αἰῶνος, ἐξ ὧν οὗτοι ἤντλησαν, ἂν δὲν ἀντέγραψαν, πρὸς καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἀκολουθίαν, οὐ μόνον δὲν κλονίζεται ἐκ τοῦ Στράβωνος καὶ τῶν ἐλασσόνων γεωγράφων, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύεται ἡ γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι Ἀμβρακίας καὶ Πηνειοῦ δι' ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας εἶναι γέννημα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, τὰς ὁποίας ἔζησεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, καὶ αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ ἐκδηλωθῇ σαφῶς ὁ πολιτικὸς διαχωρισμὸς τῶν ἑλληνικῶν Πολιτειῶν μετὰ περιορισμοῦ δι' αὐτὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα ῥωμαιομακεδονικοὺς χρόνους ὁ πολιτικὸς οὗτος διαχωρισμὸς ἐκδηλοῦται, ὅσάκις πρόκειται περὶ διαφορῶν μεταξὺ Ἑλλήνων τοῦ Νότου καὶ Μακεδόνων, οὐχὶ ὅμως, ὅσάκις πρόκειται περὶ διαφορῶν μεταξὺ τούτων γενικῶς ἢ μερικῶς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων. Οὕτω κατὰ τὸν Πολύβιον, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος, ὅτε ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀπαίτησιν τῶν Αἰτωλῶν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα, ἐκραύγασεν ὅτι τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἐπακριβῶς καθωρισμένα, ἥγειρε δὲ ἀπαίτησιν διὰ τοὺς πλείονας τῶν Αἰτωλῶν καὶ διὰ τοὺς λαοὺς τῶν Ἀγρῶν, τῶν Ἀποδωτῶν καὶ τῶν Ἀμφιλόχων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ὡς μὴ περιλαμβανομένους ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος². Ἡ πολιτικὴ σημασία τῶν λόγων τοῦ βασιλέως Φιλίππου εἶναι ἐνταῦθα ἀναμφισβήτητος, ἀφοῦ περὶ πολιτικῶν καὶ μόνον διαπραγματεύσεων ἐπρόκειτο. Ἄλλως τε ὁ Φίλιππος εἶχε πᾶν πολιτικὸν συμφέρον νὰ ἐξαίρεθῶσι τῶν πολιτικῶν ὁρίων τῆς «Ἑλλάδος» οἱ ἑλληνικοὶ οὗτοι λαοί, ἵνα παραμείνωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτι, ὡς γράφει χαρακτηρι-

1. Στράβ. Η', 334 Ἐφορος μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναι τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἀκαρνανίαν φησὶν ἀπὸ τῶν ἐσπερίων μερῶν· ταύτην γὰρ συνάπτειν πρώτην τοῖς Ἡπειρωτικοῖς ἔθνεσιν.

2. Πολυβ. ΙΗ', 5, 5 καὶ ἐξ. Τὸ δὲ δὴ πάντων δεινότατον, οἱ ποιοῦντες ἑαυτοὺς ἐφαμύλλουσιν Ῥωμαίοις (Αἰτωλοῖ) καὶ κελεύοντες ἐκχωρεῖν Μακεδόνας ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος... ποίας δὲ κελεύετε με, φησὶν, ἐκχωρεῖν Ἑλλάδος καὶ πῶς ἀφορίζετε ταύτην; αὐτῶν γὰρ Αἰτωλῶν οὐκ εἰσὶν Ἕλληνες οἱ πλείους· τὸ γὰρ τῶν Ἀγρῶν ἔθνος καὶ τὸ τῶν Ἀποδωτῶν, ἔτι δὲ τῶν Ἀμφιλόχων, οὐκ ἔστιν Ἑλλάς. ἢ τούτων μὲν παραχωρεῖτέ μοι; Τοῦ δὲ Τίτου γελᾶσαντος...

στικῶς ὁ Πολύβιος, ὁ ἐπιβάλλων τοὺς ὅρους Ῥωμαῖος στρατηγὸς Τίτος ἐγέλασεν ἀκούσας τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Φιλίππου καὶ δὲν ἔδωκε καμμίαν σοβαρὰν σημασίαν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων¹.

Μετὰ τὸ προμνημονευθὲν χωρίον, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ Ἐφόρου, ὁ Στράβων συνεχίζων διαχωρίζει τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο συστήματα, τὸ ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὸ ἐκτὸς μέχρι τοῦ Πηνειοῦ². Δὲν εἶναι σαφές, ἂν καὶ ἐνταῦθα ὁ Στράβων παραθέτῃ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐφόρου ἢ ἐκφέρει ἰδίας γνώμας. Ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν ἐκδοχὴν ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, οὐδόλως προκύπτει ὅτι ὁ Στράβων περιορίζει τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Πηνειοῦ. Τοῦναντίον ὁ πολιτικογεωγραφικὸς προσδιορισμὸς εἶναι σαφής. Διότι ἐνταῦθα γίνεται μόνον λόγος περὶ δύο «μεγάλων συστημάτων τῆς Ἑλλάδος» τοῦ ἐνὸς ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου, φθάνοντος μέχρι Θεσσαλίας, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐθνικῆς ἐννοίας, μὴ ἀποκλειομένης δὲ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἄλλων μικροτέρων «συστημάτων» πέραν τῶν ὁρίων τούτων³.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἔννοια τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Πηνειοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων διὰ τοὺς ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων κατοίκους τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει καὶ ἐν οὐδενὶ χρόνῳ ἐταυτίσθη ἢ ἄλλως πως ἐσχετίσθη πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἔννοιαν τῶν λέξεων «Ἑλλάς» καὶ «Ἕλληνας»! Καὶ περὶ μὲν τῆς πέραν τοῦ Ἀμβρακικοῦ χώρας, δηλονότι τῆς Ἡπείρου, οὐδεμία δύναται νὰ χωρήσῃ ἀμφιβολία, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας τῶν πόλεων ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς ἐλληνικὴν γῆν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, οἵαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πνευματικὴ αὐτῶν καθυστέρησις, ὡς ὁμαίμονας Ἕλληνας. Ἦδη ἀπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς ἡ Ἡπειρος ἐμφανίζεται ὡς τὸ λίκνον τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, τὸ δὲ μαντεῖον τῆς Δωδώνης ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἀρχαιότερον καὶ πλεον σεβάσμιον πανελλήνιον ἱερόν. Ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ποιήσει ἐμφανίζεται ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Δωδωναῖον καὶ Πελασγικὸν Δία, τοῦ ὁποίου οἱ «ὑποφῆται» ἱερεῖς, οἱ «Σελλοί», ὑπὸ τὸν ψίθυρον τῶν φύλλων τῆς ἱερᾶς

1. Αὐτὸς ὁ Τίτος, κατὰ τὸν Πολύβιον (IH', 1, 13 κ. ἐξ.) ἔθεσεν ὡς ὅρον εἰρήνης μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας «αὐτὸν ἐκ μὲν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἐκχωρεῖν... τοὺς δὲ κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα τόπους παραδοῦναι Ῥωμαίοις». Εἶναι προφανές ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐφ' ὅσον περιώριζον τὰς ἰδίας ἀξιώσεις εἰς τὴν παράδοσιν τῆς Ἰλλυρίας, περιελάμβανον τὰ ἐδάφη καὶ τοὺς λαοὺς περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Φίλιππος εἰς τὴν «Ἑλλάδα ἅπασαν».

2. Στράβ. H', 334 ἔστι δὲ τὰ δύο μέγιστα συστήματα τῆς Ἑλλάδος τό τε ἐντὸς Ἰσθμοῦ καὶ τὸ ἐκτὸς μέχρι τῆς ἐκβολῆς τοῦ Πηνειοῦ· ἔστι δὲ καὶ μεῖζον καὶ ἐπιφανέστερον τὸ ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ. Βλ. καὶ H', 129 καὶ 323.

3. Βλ. κατωτ. σελ. 199 τὰς πληροφορίας τοῦ Στράβωνος ὡς πρὸς τὴν ἑκτασιν τῆς «Ἑλλάδος» ὑπὸ ἐθνικὴν σημασίαν.

Δρυός, ἐμάντευον τὰς θελήσεις τοῦ κατ' ἐξοχὴν πανελληνίου Θεοῦ καὶ ἔδιδον χρησμούς εἰς τοὺς ἐκ πάσης γωνίας ἑλληνικῆς Γῆς προσφεύγοντας προσκυνητάς¹. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἐπίστευον ὅτι ἐκ τῶν Σελλῶν τούτων ἱερέων - προφητῶν τοῦ Δωδωναίου Διὸς παρήχθη καὶ τὸ ἐθνικὸν τῶν ὄνομα «Ἑλλην» καὶ τὸ τῆς χώρας τῶν «Ἑλλάς», ἀφοῦ τὸ πρῶτον ἐγένετο χρῆσις τούτου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μυρμιδόνων τοῦ Ἀχιλλέως, παρὰ τὴν Θεσσαλικὴν Φθίαν, καὶ ἐκεῖθεν διεσπάρη καὶ ἐπεκράτησεν ὥς ὅρος δι' ὁλόκληρον τὴν φυλὴν². Αὐτὸς δ' Ἀριστοτέλης, ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν παραδόσεις καὶ θρύλοι παλαιοτέρων χρόνων εἶχον τεθῆ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς, παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν ἀπόδειξιν ὅτι οἱ Ἑλληνες ἐξηκολούθουν νὰ πιστεύωσιν ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη Ἑλλὰς εὕρισκετο περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῷον, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων προῆλθεν ἐκ τῶν ἱερέων - προφητῶν τοῦ Δωδωναίου Διὸς Σελλῶν³. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν Γραικῶν, τὸ ὁποῖον ἔδωσαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας, ἀνῆκεν εἰς ἑλληνικὸν λαὸν τῆς Ἡπείρου, τὸν ὁποῖον πρῶτον ἐγνώρισαν οὗτοι, ὅτε διέπλευσαν τὴν Ἀδριατικὴν καὶ διὰ τῆς Ἰλλυρίας εὐρέθησαν ἐν ἀμέσῳ ἐπαρῇ μετὰ τῶν ἑλληνικῶν λαῶν⁴. Τὸ δὲ κυριώ-

1. Ὅμηρου Ἰλ. Π 233 :

*Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδῶνης μεδέων δυσχειμέρον· ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ
σοι ναῖουσι ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.*

Κατὰ τὸν Ὅμηρον (Ὀδυσ. Ξ, 327) ὁ Ὀδυσσεὺς ἔλαβε χρησμὸν ἐκ τοῦ μαντείου τῆς Δωδῶνης τὸ ὁποῖον ἐπεσκέφθη πρὶν παλινოსτήσῃ εἰς Ἰθάκην. Καὶ ὁ Ἡσίοδος (Σχολ. Σοφ. Τραχ. στ. 1164) ἀφιέρωσεν ὕμνον διὰ τὴν Δωδώνην καὶ τὸ μαντεῖον αὐτῆς, τοῦτο δὲ παρέχει τὴν ἀπόδειξιν ὅτι καὶ κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα συνεχίζετο ἡ πανελλήνιος φήμη τῆς Δωδῶνης καὶ ἡ ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος συρροή προσκυνητῶν.

2. Βλ. ἄνωτ. σελ. 182.

3. Ἀριστ. Μετεωρολ. Α', 14, 352b, *Περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν. Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῷον... ὥκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν ἸΓραικοὶ νῦν δ' Ἑλληνες. Ἐκ τῶν ἱερέων - προφητῶν τοῦ Διὸς Σελλῶν πιθανώτατα ἐκαλοῦντο οἱ Σελλοὶ καὶ οἱ περὶ τὸ μαντεῖον κατοικοῦντες ἡπειρωτικοὶ λαοί. Οὐχὶ ἄσχετον πρὸς τοὺς Σελλοὺς εἶναι καὶ τὸ ὄνομα «Ἑλλοπίη», ὅπερ ὁ Ἡσίοδος (ὡς ἄνωτ.) δίδει πρῶτος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἡπείρου, ἐνθα τὸ μαντεῖον τῆς Δωδῶνης.*

4. Ὁ Ἀριστοτέλης (ὡς ἄνωτ.) πρῶτος μνημονεύει τὸ ὄνομα τῶν Γραικῶν ὡς πρῶτον τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνῆκεν εἰς ἀρχαιοτάτον ἑλληνικὸν λαὸν τῆς Ἡπείρου, ἐξ οὗ ἔλαβον τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι ὡς ἐθνικὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, παρέχει ἀπόδειξιν καὶ ὁ Ἡσίοδος, ἀποσπ. (Rzach³ παρὰ Teubner) 4 (24), ὁ ὁποῖος μνημονεύει ἐπώνυμον ἥρωα Γραικόν, υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Πανδώρας θυγατρὸς τοῦ Δευκαλίωνος :

*Πανδῶρῃ Διὶ πατρί, θεῶν σημαντορι πάντων,
μειχθεῖσ' ἐν φιλότῃ τέκεν Γραικόν μενεχάρμην.*

τερον γνῶρισμα τῆς ἐθνικῆς κοινότητος τῶν Ἑλλήνων, τὸ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ὁμόγλωσσον, δὲν ἠμφεσβητήθη ποτὲ σοβαρῶς προκειμένου περὶ τῶν ἠπειρωτικῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἐξ ἄλλου, αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Δωδώνης ἔχουσι φέρει εἰς φῶς πλῆθος ἐλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας ὅτι ἐλληνικὴ διάλεκτος ἦτο ἡ γλῶσσα τῶν ἠπειρωτικῶν λαῶν¹. Χάρις εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης ἡ Ἡπειρος, παρὰ τὰς ὀρεινὰς καὶ δυσβάτους διόδους, ἀπὸ τῶν Μηκυναϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς Μακεδονικῆς περιόδου, οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ προσελκύῃ προσκυνητὰς ἐξ ὅλων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν². Οἱ βασιλεῖς τοῦ ἠπειρωτικοῦ λαοῦ τῶν Μολοσσῶν, οἵτινες ἔκαυχῶντο διὰ τὴν ἐκ τῶν Αἰακιδῶν καὶ τοῦ Ἀχιλλέως θείαν καταγωγὴν³, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ὁποίων εὕρισκετο τὸ μαντεῖον, εἶχον βαθεῖαν συναίσθησιν τῆς ἐλληνικότητος αὐτῶν καὶ κατέβαλλον μεγάλας προσπαθείας διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν προσέλκυσιν Ἑλλήνων προσκυνητῶν. Αἱ μακραίωνες παραδόσεις τοῦ σεβασμίου τούτου πανελληνίου τεμένους λατρείας καὶ μαντείας, συνδεόμεναι πρὸς τοὺς ποιητικοὺς θρύλους τῆς ἐλληνικῆς κοσμογονίας καὶ τὴν διάπλασιν τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ θέλωσι τοὺς ποιητὰς τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες πάντοτε μετὰ δέους καὶ ἐκστάσεως ἐστρέφοντο πρὸς τὸν Δωδωναῖον Δία καὶ τοὺς ὑποφήτας ἱερεῖς αὐτοῦ⁴. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ γεωγράφοι τῆς Ἑλλάδος πασῶν τῶν περιόδων ὠμίλησαν περὶ τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, ὡς περὶ ἑνὸς τῶν πλέον

1. Βλ. τὸ ἔργον τοῦ πρώτου ἐνεργήσαντος τὰς ἀνασκαφὰς Κ. Καρὰ πάνου, *Dodone et ses ruines*, Paris 1878.

2. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων διὰ τῶν ἀνασκαφῶν πολυπληθῶν ἀναθημάτων καὶ τῶν χαραγμένων ἐπὶ μολυβδίνων πλακῶν ἐρωτήσεων πρὸς τὸ μαντεῖον, αἵτινες προέρχονται ἐξ Ἑλλήνων διαφόρων ἐποχῶν καὶ πολλαχόθεν τῆς Ἑλλάδος, ὡς τῆς Κερκύρας καὶ τοῦ Τάραντος. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐλληνικοὶ θρύλοι ἀποδεικνύουν τὴν πανελλήνιον σημασίαν τῆς Δωδώνης, διότι κατ' αὐτοὺς ἐκεῖ προσέφυγον πρὸς λῆψιν χρησμῶν βασιλεῖς, ἥρωες καὶ ἡμίθεοι τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργεῶς Ἰναχος, ὁ υἱὸς τοῦ Φρύξου Ἀργος, ὁ Κρέων, ὁ Ὀρέστης, ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ὀδυσσεύς, οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀχιλλέως Πύρρος καὶ Νεοπτόλεμος κτλ. Ὁ Ἡρόδοτος (Β', 56), ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὴν Δωδώνην, μεταφέρει παλαιότερους θρύλους συσχετίζοντας τὴν ἰδρυσιν τοῦ μαντείου μετὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἑτέρου περιφήμου μαντείου τοῦ Ἀμμωνος - Διὸς ἐν Λιβύῃ, ὑπὸ δύο ἱερείων ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἰδρυσεν ὑπὸ τὴν φηγὸν τὸ ἱερόν τοῦ Διὸς τῆς Δωδώνης «ἐπεὶ τε συνέλαβε τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν».

3. Ἀργότερον ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ἡ μήτηρ Ὀλυμπιάς ἀνῆκεν εἰς τὸν ἡγεμονικὸν οἶκον τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἡπείρου, ἔκαυχᾶτο διὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἀχιλλέως καταγωγὴν.

4. Ὁ Πίνδαρος διὰ παιᾶνος (ἀποσπ. 57 (20), Schræder παρὰ Teubner) ὕμνησε τὸν Δωδωναῖον Δία :

σεβαστῶν πανελληνίων ἱερῶν, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξίς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ εἰμὴ ἐν γῇ ἀμιγῶς ἑλληνικῇ¹. Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Ἑλλήνων οἱ ὑπ' αὐτῶν λατρευόμενοι Θεοὶ δὲν ἔμενον μονίμως εἰμὴ ἐν ἑλληνικῇ γῇ, ὁ δὲ κατ' ἐξοχὴν πανελλήνιος Θεός, ὁ Δωδωναῖος καὶ Πελασγικὸς Ζεὺς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λατρεύηται καὶ νὰ προσελκύῃ προσκυνητὰς εἰμὴ ἐν γῇ, ἥτις ἀναμφισβητήτως ἀνῆκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα². Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν εἴχομεν ἄλλας περιφανεῖς ἱστορικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ἑλληνικότητος τῆς Ἡπείρου, καὶ μόνη ἡ καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα πανελλήνιος φήμη τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης καὶ ἡ ἔκτοτε συνεχὴς προσέλκυσις προσκυνητῶν παρέχει τὴν περιφανῆ ἀπόδειξιν τοῦ γεγονότος τούτου. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολυπληθεῖς προσκυνηταί, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑλλάδος συνέρρεον εἰς τὴν Ἡπειρον, ἵνα προσφέρωσι θυσίας πρὸς τὸν Δωδωναῖον Δία καὶ λάβωσι χρησμούς ἐκ τοῦ περιφήμου μαντείου, ζῶντες ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ λαῶν, οἵτινες ὠμίλουν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, ἐλάτρευον τοὺς αὐτοὺς Θεοὺς καὶ εἶχον τὰς αὐτὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν νὰ διασπείρῳσιν ἀενάως τὴν πεποίθησιν ὅτι πέραν τῆς «Ἑλλάδος» τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων, τῆς ἐχούσης ὡς πέραν τὸν κόλπον τῆς Ἀμβρακίας, ὑπῆρχε καὶ μία ἄλλη Ἑλλάς, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ κατοικῶσιν ὁμόφυλοι, καὶ ἡ ὁποία οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα.

Ἀλλ' ἂν διὰ τὰ πέραν τῆς Ἀμβρακίας, ὡς εἶναι ἡ Ἡπειρος, ἐδάφη οὐδεμία δύναται νὰ γεννηθῇ ἱστορικὴ ἀμφιβολία ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ταῦτα ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ὡς συνέχειαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν ὡς ὁμοφύλους, ἔτι πλέον τοῦτο δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναμφισβήτητον, προκειμένου περὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Πηνειοῦ χώρας τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Μακεδόνων. Ἄν καὶ ἡ Μακεδονία δὲν εὗρίσκετο ἐν στενῇ πολιτικῇ καὶ πνευ-

1. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι μνημονεύονται Ἕλληνες ἐπισκεφθέντες ἱερὰ ξένων θεῶν, ἵνα λάβωσι χρησμόν, ὡς ὁ Λύσανδρος καὶ ἀργότερον ὁ Ἀλέξανδρος, οἱ ὁποιοὶ ἐπεσκέφθησαν τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος ἐν Λιβύῃ. Ἀλλ' ἐπρόκειτο περὶ ὅλως ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων πολιτικῆς μᾶλλον σκοπιμότητος ἢ ἐθνικῆς παραδόσεως. Καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ λατρεία τοῦ Ἀμμωνος ἐταυτίσθη πρὸς τὴν τοῦ Διός, ὑπῆρχον δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἱερὰ τοῦ Ἀμμωνος - Διός. Ἀλλὰ τὰ πράγματι πανελλήνια ἱερὰ, εἰς τὰ ὁποῖα συνέρρεον προσκυνηταί ἐξ ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς τῆς Δωδώνης, τῶν Δελφῶν, τῆς Ὀλυμπίας, τῆς Δήλου, ἐθεωροῦντο ὡς ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς χώρας τόσον γεωγραφικῶς ὅσον καὶ ἱστορικῶς, συνεδέοντο δὲ στενῶς καὶ πρὸς τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὅλη περιοχὴ τῶν πανελληνίων τούτων ἱερῶν ἦτο ἱερὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας.

2. Ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Πίνδαρος, ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ προμνημονευθέντα χωρία περὶ Δωδώνης καὶ τοῦ μαντείου αὐτῆς δὲν ἀφήνουν εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαν ὅτι τὸ πανελλήνιον τοῦτο ἱερὸν ἔκειτο ἐν καθαρᾷ ἑλληνικῇ γῇ, ἥτις ἐθεωρεῖτο τὸ λίκνον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

ματικῇ ἐπαφῇ μετὰ τῶν ἑλληνικῶν Πολιτειῶν, ὁ ἐκεῖθεν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Πίνδου καὶ τῶν Καμβουνίων Ἑλληνισμὸς οὐδέποτε εὐρέθη τελείως ἀπομονωμένος καὶ ἄγνωστος. Ἀνέκαθεν οἱ Θεσσαλοὶ εὐρίσκοντο ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῶν Μακεδόνων, αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ ἦσαν ἀδιάκοποι, καὶ αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ διεπίστωσαν ἐκπολιτιστικὰς ἐπιδράσεις¹. Ἐξ ἄλλου, οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, οἱ ὅποιοι πολλάκις προσελάμβανον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν Θεσσαλοὺς, δὲν ἔπαυσαν καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα νὰ ἔχωσι βλέψεις ἐπὶ Θεσσαλικῶν ἐδαφῶν μεγίστης δι' αὐτοὺς στρατηγικῆς σημασίας, ἅτε δεσποζόντων τῶν ὀρεινῶν διαβάσεων, καὶ πολλάκις ἀνεζήτουν εὐκαιρίαν ἐπεμβάσεως ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ζητημάτων². Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Χαλκιδικῆς ἔθετον τοὺς Ἕλληνας τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ μετὰ τῶν Μακεδόνων καὶ πολλάκις αὐταὶ ἔδωσαν ἀφορμὰς διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, συνθηκῶν, συμμαχιῶν ἢ καὶ πολέμων. Ἦδη, κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος ὁ Α', προσήνεγκε σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας μαχομένους Ἕλληνας, ἔνεκα δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν ἔτυχεν ὅλως ἐξαιρετικῶν τιμῶν, καὶ ἀπεκλήθη «Φιλέλλην», ἀνεκηρύχθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν πρόξενος³. Ὁ Ἀλέξανδρος μετέσχεν ὡς Ἕλληνα καὶ τῶν ἀγώνων τῆς Ὀλυμπίας, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους τῆς καταστραφείσης ὑπὸ τοῦ Ἀργεὺς Πόλεως τῶν Μυκηνῶν προσεφέρθη νὰ παράσχη ἄσυλον ἐν Μακεδονίᾳ⁴. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ Μακεδονία κατέστη θέατρον σημαντικῶν ἐπεισοδίων τῆς ἑλληνικῆς διαμάχης, οἱ δὲ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας εὐρέθησαν καὶ αὐτοὶ ἀναμεμειγμένοι ἐν τῇ διαμάχῃ ταύτῃ ἔνεκα τῶν ἐν Χαλκιδικῇ συμφερόντων αὐτῶν⁵. Κατὰ τοὺς ἀμέσως πρὸ τοῦ Φιλίππου χρόνους, ἡ ἐπαφὴ ἦτο τοσοῦτον στενὴ ὥστε Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται καὶ Θηβαῖοι ἐπενέβαινον εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Μακεδονίας ἀκόμη καὶ εἰς τὰ δυναστικά αὐτῆς ζητή-

1. Βλ. κυρίως τὸ ἔργον τοῦ St. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford, 1926.

2. Τὸ Μακεδονικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Θεσσαλίαν ἐξεδηλώθη δι' ἐνεργῶν ἐπεμβάσεων ἤδη ἀπὸ τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου (βλ. Ἀπ. Δασκαλάκη, Ὁ «Περὶ Πολιτείας» λόγος τοῦ [Ἡρώδου] καὶ τὰ ἐν αὐτῷ περὶ Μακεδόνων, ἐν «Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου», Ἀθῆναι, 1953, σελ. 170 - 196).

3. Ἡροδ. Η', 136, 143.

4. Πaus. Ζ', 25.

5. Ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδας ἡγούμενος σπαρτιατικῆς στρατιᾶς διέσχισε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφθασεν ἀπὸ ξηρᾶς εἰς Μακεδονίαν (Θουκυδ. Δ', 78). Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον τὸ Μακεδονικὸν κράτος ἀναμεμειγμένον εἰς τὰς ἑλληνικὰς διαμάχας διὰ τὴν Χαλκιδικὴν ἐκινδύνευσε σοβαρῶς ἔνεκα εἰσβολῆς τοῦ βασιλέως τῶν Θρακῶν Σιτάκου (Θουκυδ. Β', 98).

ματα, αὐτὸς δὲ ὁ Φίλιππος, κατὰ τὴν ἐφηβικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, εἶχε χρησιμοποιοῦν ὡς ὄμηρος τῶν Θηβαίων¹.

Ταῦτα πάντα ἐπιτρέπουν εἰς ἡμᾶς τὴν βεβαιότητα ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων ἐγνώριζον καλῶς τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων. Εἶναι σήμερον ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες ὠμίλουν ἑλληνικὴν διάλεκτον, ἐλάτρευον τοὺς αὐτοὺς θεοὺς, εἶχον κοινὰ παραδόσεις καὶ ὁμότροπα ἥθη, ἥτοι εἶχον πάντα τὰ κοινὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνος². Ἐφ' ὅσον δὲ πάντα ταῦτα ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία μεταξὺ αὐτῶν ὅτι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἀπεκάλουν ἀπλῶς Μακεδόνας κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης πολιτικῆς διαμάχης, ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἦσαν Ἕλληνες ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Ἀλλὰ καὶ ἂν τυχὸν ἐγεννήθη ποτὲ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τινὰς ἀπομεμακρυσμένους τῶν κέντρων τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς Ἕλληνας συρρέοντας εἰς ἀγῶνας, ὡς δεικνύει τὸ ἐπεισόδιον, ἔνεκα ἀγνοίας ἢ λόγῳ ἀθλητικοῦ συναγωνισμοῦ, τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων, ὅτε ἡμφεσβητήθη ὑπὸ τινων ἢ ἑλληνικότης καὶ ἐπομένως τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Α'³, ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀνέκαθεν περὶ αὐτοῦ σαφῆ γνώσιν. Διότι ἀνέκαθεν Ἕλληνες λόγιοι καὶ καλλιτέχναι προσέφευγον εἰς τὴν αὐλὴν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ δὲ βασιλέως Ἀρχελαοῦ, ἥτοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἡ βασιλικὴ αὐλὴ τῆς Μακεδονίας ἐφιλοξένει διασήμεους Ἕλληνας, ὡς τὸν ποιητὴν Ἀγάθωνα καὶ τὸν Εὐριπίδην, τοῦ ὁποῖου τὰ δράματα ἐπαίζοντο ἐν Πέλλῃ, καὶ ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἐν μακεδονικῇ γῇ. Ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἀναφαίνεται σαφῶς ἐν τοῖς λόγοις τῶν ῥητόρων καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἱστορικῶν ὁ πολιτικὸς περιορισμὸς τῆς «Ἑλλάδος» μέχρι Πηνειοῦ, ἥτοι

1. Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι διηγωνίζοντο τότε εἰς ἐπεμβάσεις ἔνεκα τοῦ δυναστικῆς ζητήματος, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατεσπάρασσε τὴν Μακεδονίαν, ὑποστηρίζοντες ὡς μνηστῆρας τοῦ θρόνου πρόσωπα ἀφωσιωμένα εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτῶν. Ἦδη οἱ Σπαρτιάται εἶχον ἐξαγοράσει τὴν πρὸς τὸν Ἀμύνταν Γ' δοθεῖσαν ἐνίσχυσιν ἐναντίον τοῦ ἀνταπαιτητοῦ τοῦ θρόνου Ἀργείου, δι' ὑποχρεώσεως πρὸς συμμαχίαν ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων των τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὸν στρατηγὸν Ἰφικράτην πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μητρὸς τοῦ Φιλίππου Εὐρυδίκης εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτῆς κατὰ τοῦ ἀπαιτητοῦ τοῦ θρόνου Πανσανίου. Οἱ Θηβαῖοι ἀπέστειλαν εἰς Μακεδονίαν τὸν Πελοπίδαν, ὅστις πρὸς διασφάλισιν τῆς συμφωνίας μετὰ τοῦ ἀντιβασιλεύοντος κηδεμόνος τῶν ἀνηλίκων βασιλοπαίδων Πτολεμαίου ἔλαβε πεντήκοντα ὁμήρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Φίλιππος (Αἰσχίν. Περὶ παραπρ. 28, Πλουτ. Πελ. 27, Διόδ. ΙΓ', 2, 6).

2. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὀρίζει ὁ Ἡρόδ. ὡς ἀνωτ. σελ. 175. Βλ. καὶ τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην ἡμῶν «Ἡ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων κατὰ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς», ὡς καὶ τὰς ἐν αὐτῇ σημειουμένας πηγὰς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἑλληνικότητος τῶν Μακεδόνων.

3. Βλ. ἀνωτ., σελ. 180.

κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Φιλίππου, ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἔθνους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία περὶ τοῦ διαφορισμοῦ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐννοίας τῶν λέξεων «Ἑλλάς» καὶ «Ἑλλην», τῆς πρώτης περιοριζομένης μέχρι Πηνειοῦ καὶ τῆς δευτέρας ἀναμφισβητήτως περιεχούσης τὴν Μακεδονίαν καὶ τοὺς Μακεδόνas.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔλειπον ἀφ' ἡμῶν πάντα τὰ ἐκ τῆς λογικῆς διερευνήσεως τῶν περιστατικῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου ἐπιχειρήματα, τὰ περὶ Μακεδόνων διαλαμβανόμενα εἰς τὰ διασωθέντα ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος οὐδεμίαν ἀφήνουν εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἐπίστευον ὅτι ἡ Μακεδονία ἦτο χώρα ἑλληνικὴ καὶ οἱ Μακεδόνες Ἑλληνες. Ἦδη κατὰ τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα, ὑπὸ τοῦ πρώτου Ἑλλήνος τῆς ἱστορικῆς περιόδου, ὁ ὁποῖος συνέδεσε τὴν ἑλληνικὴν κοσμογονίαν μετὰ τῶν περὶ τῆς διαπλάσεως τῶν πρώτων ἑλληνικῶν λαῶν ἱστορικῶν δεδομένων, τοῦ Ἡσιόδου, οἱ Μακεδόνες τοποθετοῦνται ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς διὰ θεογονικῶν μύθων καὶ λαϊκῶν θρύλων διαφαινομένης ἐξελίξεως τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Κατὰ τὸν Ἡσιόδου, ὁ Μάκεδνος καὶ ὁ Μάγνης, κατοικοῦντες τὴν περὶ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Πιερίαν χώραν, ἦσαν υἱοὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θυίας, θυγατρὸς τοῦ Δευκαλίωνος¹. Οὕτως ὁ Ἡσιόδος συνδέει τοὺς Μακεδόνas μετὰ τῶν Μαγνήτων Ἑλλήνων. Ὁ Ἑλλάνικος, σύγχρονος τοῦ Ἡροδότου, διὰ πολλῶν περιηγήσεων ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ περισυλλέξας τὰς παλαιὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις, λέγει ὅτι ὁ Μακεδὼν ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰόλου². Ὁ δὲ Αἰλιανὸς καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος, συγγραφεῖς ἀμφοτέρωι μεταγενέστεροι, ἀλλὰ γράψαντες βάσει ἀρχαιοτάτων παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, ἐθεώρησαν τὸν Μακεδόνα υἱὸν τοῦ Λυκάονος καὶ ἑγγονον τοῦ Ἀρκαδικοῦ Πελαγοῦ³.

Ὁ Ἡρόδοτος οὐ μόνον θεωρεῖ τοὺς Μακεδόνas τμήμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀλλὰ, στηριζόμενος ἐπὶ παλαιότερων ἑλληνικῶν παραδόσεων προσδιορίζει τὴν Μακεδονίαν ὡς τὸ λίκνον τοῦ δωρικοῦ κλάδου τῶν Ἑλλήνων καὶ

1. Ἡσιόδ. ἀπ. (Rzach³, παρὰ Teubner) 5 (25). Ὁ Abel (Makedonien vor König Philipp, Leipzig, 1948) εἶχεν ἤδη ὀρθῶς ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν τῶν γλωσσολόγων καὶ ἱστορικῶν ἐπὶ τῆς κοινότητος τῆς ῥίζης τοῦ ὀνόματος τῶν δύο γειτόνων κατὰ τὴν ἄνω ἀρχαιότητα λαῶν Μακεδόνων καὶ Μαγνήτων, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ἡσιόδος ἐμφανίζει ὡς ἀδελφούς. Ἡ λέξις «Μακεδνός» ἀνευρίσκεται παρ' Ὀμήρῳ (Ὀδυσ. Η 106 : *οἶά τε φῦλα μακεδνῆς αἰγείροιο*) ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μακρός, ὑψηλός. Ἡ ῥίζα μακ ἀνευρίσκεται εἰς πολλὰς λέξεις τῆς αὐτῆς περίπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σημασίας (μακ-ρός, μάκ-αρ, ἐν τῇ λατινικῇ *mag-nus* κτλ.). Μακεδόνες καὶ Μάγνητες, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔχει τὴν αὐτὴν ῥίζαν, εἶναι πιθανὸν νὰ ἔλαβον τοῦτο εἴτε ἐκ τῆς ὀρεινῆς (ὑψηλῆς) χώρας των, εἴτε ἐκ τοῦ μακροῦ δηλαδὴ τοῦ μεγαλοσώμου τῶν δύο τούτων Δωρικῶν φύλων.

2. Ἐν Κωνσταντίνῳ Πορφυρογεννήτῳ (Περὶ θεμ. Β', 2 ἀποσπ. 26).

3. Αἰλιαν. Ποικ. ἱστ. Γ', 18. Ἀπολλόδ. Γ', 8, 1.

ταυτίζει τὸ «μακεδνὸν ἔθνος» μετὰ τῶν ἐκ Πίνδου καὶ Δρυοπίδος μετοικησάντων εἰς Πελοπόννησον Δωριέων¹. Ἀλλαχοῦ ὁ Ἡρόδοτος, μνημονεύων τὸ ἐπεισόδιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Α' τοῦ Φιλέλληρος κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος εὗρέθη νὰ ἀποδείξῃ ἑλληνικὴν καταγωγὴν, λέγει ὅτι ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Μακεδονίας κατήγετο ἐκ τῶν Τημενιδῶν — Ἡρακλειδῶν τοῦ Ἄργους². Θὰ ἦτο βεβαίως ὅλως παράλογον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον μὲν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἦσαν ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες, ὅμως εἶχον ἀμφιβολίαν τινὰ ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ δυναστεία αὕτη τῶν Ἀργεαδῶν ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ δυναστεία ἐβασίλευεν ἤδη ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θουκυδίδης παρὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν ἀπέχθειαν αὐτοῦ πρὸς τινὰς ἡπειρωτικοὺς καὶ μακεδονικοὺς λαούς, πνευματικῶς καθυστερημένους καὶ συμμάχους τῆς Σπάρτης⁴, ἐκθέτων διάφορα ἐπεισόδια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκτυλιχθέντα ἐν Μακεδονίᾳ, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίαν ὅτι κατατάσσει τοὺς Μακεδόνες μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς τῶν περιστοιχιζόντων βαρβάρων λαῶν⁵.

Ὁ Εὐριπίδης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἔγραψε καὶ εἰδικὸν ἔργον «Ἀρχέλαος», ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξυμνεῖτο ἡ ἐκ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων τῶν ἑλληνικῶν θρύλων καταγωγὴ καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀρεταὶ καὶ

1. Ἡροδ. Α', 56 οἴκεε ἐν Πίνδῳ Μακεδνὸν καλεόμενον. ἐνθεῦτεν δὲ αὖτις ἐς τὴν Δρυοπίδα μετέβη, καὶ ἐκ τῆς Δρυοπίδος οὕτως ἐς Πελοπόννησον ἐλθὼν Δωρικὸν ἐκλήθη. Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Ἡρόδοτος (Η', 43) ὁμιλῶν περὶ τῶν Λακεδαιμονίων, Κορινθίων, Σικυωνίων, Ἐπιδaurίων, Τροϊζηνίων, καλεῖ αὐτοὺς «Δωρικὸν τε καὶ Μακεδνὸν ἔθνος».

2. Ἡροδ. Ε', 22 Ἕλληνας δὲ εἶναι τούτους τοὺς ἀπὸ Περδίκκew γεγονότας, κατὰ περ αὐτοὶ λέγουσι, αὐτὸς τε οὕτω τυγχάνω ἐπιστάμενος καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖσι ὀπίσθε λόγοισι ἀποδέξω ὡς εἰσὶ Ἕλληνες, πρὸς δὲ καὶ τὸν ἐν Ὀλυμπίῃ διέποντες ἀγῶνα Ἕλληνοδίκαι οὕτω ἔγνωσαν εἶναι.

3. Ἡροδ. Η', 137. Ἰουστ. VII, 1-2. Θουκυδ. Β', 99. Ἡ γνώμη τοῦ Ἀππιανοῦ (Συρ. 63) καθ' ἣν ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Μακεδονίας κατήγετο οὐχὶ ἐκ τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἄργους τοῦ ἐν Ὀρεστείᾳ τῆς Μακεδονίας οὐδεμίαν εἶχεν ἀπήχησιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς κατήγοντο ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Τημενιδῶν - Ἡρακλειδῶν τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου, ἡ δὲ παναρχαία αὕτη παράδοσις ὡς ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (ὡς ἄνωτ.) ἔλαβεν ἐπίσημον χαρακτῆρα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' (βλ. ἄνωτ. σελ. 180) ὡς γόνου τῶν Τημενιδῶν τοῦ Ἄργους. Ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ λόγῳ «Φίλιππος» ἐν ὀνόματι τῆς παραδόσεως ταύτης προτάσσει τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας ὡς ἀρχηγὸν νέας ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος προέτασσε τὸν θρύλον τοῦτον, ἵνα ἐμφανίζηται γόνος τοῦ Ἡρακλέους.

4. Βλ. ἄνωτ. σελ. 178.

5. Ἰδίως, ὅταν ἐκθέτῃ τὰ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβολῆς τῶν Θρακῶν (Θουκ. Β', 98-101).

ἀξίαι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας¹. Θὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς τὸν Εὐριπίδην νὰ γράψῃ, διὰ νὰ παιχθῇ ἐν μακεδονικῷ θεάτρῳ παρόμοιον ἔργον, ἐὰν ζῶν καὶ ὁ ἴδιος ἐν Μακεδονίᾳ, δὲν εἶχε πεισθῇ ὅτι οἱ Μακεδόνες καὶ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ ἐπίστευον αὐτοὶ οὗτοι ὅτι ἦσαν Ἕλληνες. Ἀλλως, ὁ ἐθνικὸς φρονηματισμὸς τῶν Μακεδόνων, εἰς τὸν ὅποιον ἀπέβλεπε τὸ ἔργον τοῦτο, θὰ ἦτο ὅλως ἀδύνατος. Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Εὐριπίδου δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παίζωνται ἐν Μακεδονικῷ θεάτρῳ, ἂν οἱ Μακεδόνες δὲν ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὲν ἐπίστευον ὅτι ἦσαν Ἕλληνες, οὐ μόνον διότι δὲν θὰ ἦσαν νοητά, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ εἷς τινα ἐξ αὐτῶν, ὡς εἶναι ἡ «Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι» ἢ ἡ «Ἐκάβη», διακηρυσσομένη ἀντίθεσις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ ἡ προτασσομένη ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος θὰ ἀπετέλει μὴ ἀνεκτὸν ὄνειδος διὰ τοὺς Μακεδόνας, ἐὰν οὗτοι δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα².

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀγώνων τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅτε τὸ κατὰ τῶν Μακεδόνων πάθος ῥητόρων τινῶν ἐπέτρεπε πᾶσαν δημαγωγικὴν ὑπερβολήν, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀπὸ ἐθνολογικῆς ἀπόψεως ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ὁμόφυλον αὐτῶν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. Αὐτὸς ὁ Δημοσθένης εἰς τοὺς ῥητορικοὺς μύθους, τοὺς ὁποίους ἐξαπέλυε κατὰ τοῦ Φιλίππου εἰς τὴν Πνύκα, κατέκρινε μὲν πολλάκις τὴν «βάρβαρον» διαγωγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, οὐδέποτε ὅμως ἀπετόλμησε νὰ εἴπῃ τι, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ἐπίστευε καὶ ὁ ἴδιος ὅτι οἱ Μακεδόνες δὲν ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, δὲν ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα³. Τοῦναντίον, ἐπιφανεῖς πολιτικοὶ καὶ λόγιοι τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀκριβῶς ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐπίστευον μετὰ φανα-

1. Τοῦ δράματος τούτου τοῦ Εὐριπίδου δὲν διεσώθησαν εἰμὴ ἐλάχιστα καὶ ἀσήμαντα ἀποσπάσματα. Ἀλλ' ἡ ὅλη ὑπόθεσις τοῦ ἔργου διεσώθη ὑπὸ τοῦ γράψαντος λατινιστὴ Ὑγίνου, ὅστις μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μύθων περιέλαβε καὶ τὸν θρόνον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Αἰγῶν κατὰ μεταφορὰν ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Εὐριπίδου «Ἀρχέλαος» (Hyginus, Fab. 219).

2. Εὐριπ. Ἰφ. ἐν Αὐλ. 1400 (Murray):

*Βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρ-
βάρους,
μητέρ, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.*

καὶ ἐν «Ἐκάβ.» 1199:

*οὔ ποτ' ἂν φίλον
τὸ βάρβαρον γένοιτ' ἂν Ἕλλησιν γένος
οὔδ' ἂν δύναιτο.*

3. Βλ. ἐκτενῶς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ μελέτῃ ἡμῶν «Ὁ Δημοσθένης καὶ τὰ περὶ βαρβαρισμοῦ τῶν Μακεδόνων».

τισμοῦ εἰς τὴν πανελλήνιον ἰδέαν καὶ ἤντιλουν τὰς σκέψεις αὐτῶν ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Φωκίων, ἐτάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς ἡγεσίας τοῦ Φιλίππου ἐπὶ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου διὰ νέον κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα¹. Θὰ ἦτο, ἀληθῶς, δξύμωρον καὶ ἀνάξιον τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, συγχρόνως δὲ καὶ δεινὴ ὕβρις κατὰ τοῦ κοινοῦ συναισθήματος, ἂν οὗτοι πιστεύοντες ὅτι οἱ Μακεδόνες δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ὅτι ἐπομένως ἦσαν βάρβαροι, διεκήρυσσον τὴν ἡγεσίαν τοῦ βασιλέως τούτου μετὰ τῶν Μακεδόνων βαρβάρων εἰς νέον ἀγῶνα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τῶν βαρβάρων. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀπαράδεκτον, ἂν δὲν ὑφίστατο ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἑλληνικῶν μαζῶν στερεὰ καὶ ἀναμφισβήτητος πεποίθησις, ὅτι οἱ Μακεδόνες, ὅσον-δήποτε καὶ ἂν ἦσαν ἀκόμη ἐκπολιτιστικῶς καθυστερημένοι, πάντως ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα.

Οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν περίοδον ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι τῆς Ἑλλάδος, ζήσαντες αὐτοὶ ἐν πανελληνίῳ ἀτμοσφαίρᾳ μακρὰν τῶν ἄλλοτε τοπικιστικῶν προλήψεων καὶ παθῶν, μετὰ δυνατότητος περισυλλογῆς οὐχὶ θρύλων καὶ παραδόσεων, ἀλλὰ τῶν ὑπὸ κριτικὸν ἔλεγχον ἱστορικῶν στοιχείων, οὐχὶ μόνον δὲν ἠμφεσβήτησαν τὴν ἐθνικὴν ταυτότητα τῶν Μακεδόνων μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῶν δημοκρατικῶν πόλεων, ἀλλὰ τοῦναντίον παρέσχον περὶ τούτου δητὰς διαβεβαιώσεις.

Οὕτως, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐλέγχων τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ πληροφορίας πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλῶν συμπερασμάτων Πολύβιος, ἐνῶ προκειμένου περὶ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν ἀγῶνων τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν χρησιμοποιεῖ καὶ οὗτος τὴν πολιτικὴν ἔννοιαν τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, καὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν δημοκρατικῶν πόλεων ἀπὸ τῶν Μακεδόνων, ὅσάκις πρόκειται περὶ φυλετικῆς ἐννοίας, ταυτίζει τοὺς Μακεδόνας μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ περιλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Ἰδίᾳ διαχωρίζει σαφῶς ὁ Πολύβιος τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνας ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτοὺς βαρβάρων καὶ τοποθετεῖ τούτους ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς καθόλου ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ταυτίζει τὴν μακεδονικὴν ἱστορίαν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς χαρακτηρίζων τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πεπραγμένα ὡς τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας². Ἀλλαχοῦ, καθορίζων τὰς τρεῖς χερσονήσους τῆς Εὐρώπης λέγει ὅτι ἡ τρίτη, ἡ ἑλληνικὴ ἢ ἡ τοῦ Αἴμου, περιλαμβάνει τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, τὴν

1. Βλ. τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν Φίλιππον χωρία τοῦ λόγου τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ «Ὁ Ἰσοκράτης καὶ τὰ περὶ οὐχ ὁμοφύλου γένους τῶν Μακεδόνων», ἐν «Ἀθηνᾶ», τ. ΝΕ' (1951), σελ. 226 - 240.

2. Πολυβ. Η', 11, 4 πολλῶ σεμνότερον ἦν καὶ δικαιότερον ἐν τῇ περὶ τῆς Ἑλλάδος ὑποθέσει τὰ πεπραγμένα Φιλίππου συμπεριλαβεῖν ἢ περὶ ἐν τῇ Φιλίππου τὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἰλλυρίδα καὶ τμήματα τῆς Θράκης. Κατ' ἀκολουθίαν, θέτων ὡς ὅρια τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Θράκην, ἀναμφισβητήτως περιλαμβάνει ἐν αὐτῇ τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θράκην¹.

Ἐτι πλέον, ὁ Πολύβιος, κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐλληνικῶν γεγονότων, εἰς τὰ ὅποια μετέσχον οἱ Μακεδόνες, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἐλευθέρως ἐλληνικῆς ζωῆς, ὅτε ἡ ἀπειλὴ τῶν Ῥωμαίων ἐνισχύει τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἐλληνικῶν λαῶν, κάμνει νὰ προβάλλῃ ἡ φυλετικὴ ταυτότης τῶν Ἑλλήνων ὡς ἀπὸ σκηνῆς, διὰ τῆς ἀναπαραστάσεως τῶν ἐκτυλισσομένων γεγονότων καὶ διὰ τῶν διαλόγων τῶν πρωταγωνιστούντων προσώπων. Οὕτως, εἰς παρατιθέμενον κείμενον συνθήκης μεταξὺ Καρχηδονίων καὶ Μακεδόνων ὁ ὅρκος δίδεται ἐν ὀνόματι τῶν Θεῶν «ὅσοι κατέχουσι τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα»². Ἀλλαχοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Πολυβίου ὁ πρὸς Λακεδαιμονίους πρέσβυς τῶν Ἀκαρνάνων Λυκίσκος διαχωρίζει μετὰ παραστατικότητος τοὺς παλαιοὺς ὑπὲρ ἡγεμονίας ἀγῶνας «πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους», τοῦ ἀγῶνος τὸν ὅποιον ἐπρόκειτο νὰ διεξαγάγωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν οἱ Ἕλληνες «πρὸς ἄλλοφύλους ἀνθρώπους», δηλαδὴ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους³. Ἀλλ' ἀληθῶς θαυμασία εἶναι ἡ πρὸς Λακεδαιμονίους δημηγορία τοῦ Λυκίσκου, ἐν ἣ οὗτος περιγράφει τοὺς ἀδιαλείπτους ἀγῶνας τῶν Μακεδόνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων «ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλείας» καὶ διακηρύσσει ὅτι, ἂν οἱ Μακεδόνες, συνεχῶς ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν βαρβάρων, δὲν ἐχρησίμευον ὡς πρόφραγμα, σύμπας ὁ ἐλληνικὸς κόσμος θὰ διέτρεχε μεγάλους κινδύνους⁴. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ πρέσβεως τῶν Ἀκαρνάνων, διερμηνεύσαντες τὸ κοινὸν ἐλληνικὸν αἶσθημα

1. Πολυβ. ΔΔ', 7, 13 *τρίτην δὲ τὴν κατὰ Μαλέας καὶ Σούνιον, ἐφ' ἧς ἡ Ἑλλάς πᾶσα καὶ ἡ Ἰλλυρίς καὶ τῆς Θράκης τινά. Ἐνταῦθα ὁ Πολύβιος μὴ ἀποδεχόμενος τὴν γνώμην τοῦ Ἐρατοσθένους ὅστις ἐκτείνει «τὴν κατὰ Μαλέας» χερσόνησον ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου μέχρι τοῦ Εὐξείνου, συντάσσεται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Στράβωνος ὅστις καθορίζει «τὴν κατὰ Μαλέας καὶ Σούνιον» ὡς περιλαμβάνουσιν τὴν «Ἑλλάδα πᾶσαν μετὰ τῆς Ἰλλυρίδος καὶ τῆς Θράκης τινά» διαχωρίζων ἀπὸ ταύτης τὴν «Θρακίαν χερσόνησον».*

2. Πολυβ. Ζ', 9, 1 κ.ἐξ. *ὅρκος δὲ ἔθειτο Ἀντίβας ὁ στρατηγός... ἐναντίον πάντων θεῶν ὅσοι κατέχουσι Καρχηδόνα, ἐναντίον θεῶν πάντων ὅσοι Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα κατέχουσιν... καὶ Μακεδόνες καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ σύμμαχοι.*

3. Πολυβ. Θ', 37, 7 *τότε μὲν ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους καὶ τὸν τούτων ἡγεμόνα Φίλιππον· νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρὸς ἄλλοφύλους ἀνθρώπους.*

4. Πολυβ. Θ', 35, 2 κ.ἐξ. *τίνας καὶ πηλίκης δεῖ τιμῆς ἀξιοῦσθαι Μακεδόνας, οἱ τὸν πλείω τοῦ βίου χρόνον οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλείας; ὅτι γὰρ αἰεὶ ποτ' ἂν ἐν μεγάλοις ἦν κινδύνους τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας, εἰ μὴ Μακεδόνας εἴχομεν πρόφραγμα καὶ τὰς τῶν παρὰ τούτοις βασιλέων φιλοτιμίας, τίς οὐ γνώσκει;*

τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἐχρησίμευσαν μέχρι σήμερον ὡς ἡ περιφανεστέρα ἐπιβράβευσις τῆς σημασίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας ἀνὰ τὴν ὅλην ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Οἱ Μακεδόνες, διεξάγοντες ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας διηνεκεῖς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν βαρβάρων διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας, παρέμειναν κατ' ἀνάγκην ἐν ἐκπολιτιστικῇ καθυστερήσει. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἀγώνων τούτων, καλύπτοντες ὡς ἀδιάσειστον τεῖχος τοὺς Ἕλληνας τοῦ Νότου, κατέστησαν ἐμμέσως οἱ ἴδιοι συντελεσταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, πρὶν ἢ διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καταστῇ δι' αὐτῶν τῶν ἰδίων ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς κτῆμα συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὡσαύτως ὁ ἐπιφανέστατος τῶν γεωγράφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ Στράβων, ὁ ὁποῖος ἐπίσης, ἐκτὸς τῶν προσωπικῶν διὰ τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδειῶν ἐντυπώσεων, θέτει ὑπὸ κριτικὸν ἔλεγχον τὰς κατὰ τὸ πλεῖστον μὴ διασωθείσας μέχρις ἡμῶν πληροφορίας τῶν προγενεστέρων Ἑλλήνων γεωγράφων, σαφῶς κατατάσσει τὴν Μακεδονίαν ἐθνικῶς μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἐνῶ, ὡς ἐλέχθη ἤδη¹, ὅταν πρόκειται περὶ πολιτικῆς ἐννοίας τῆς λέξεως «Ἑλλάς», ἀκολουθῶν παλαιότερους καὶ ἰδίᾳ τὸν Ἐφορον, προσδιορίζει ὡς ὅρια τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὸν Πηνειόν, ὅταν θέλῃ καὶ οὗτος, ὡς ἀποδέχεται καὶ ὁ Πολύβιος, νὰ προσδιορίσῃ εὐρύτερον τὰς χώρας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, μνημονεύει τὴν «Ἑλλάδα πᾶσαν» τὴν Ἰλλυρίδα καὶ τὴν Θράκην, ἐπομένως περιλαμβάνει τὴν τε Ἡπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν μετὰ τῆς «Ἑλλάδος πάσης»². Ἀλλαχοῦ κατηγορηματικώτερος ὁ Στράβων τὴν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατεχομένην Μακεδονίαν χαρακτηρίζει ὡς «ἀναντιλέκτως Ἑλλάδα»³. Τέλος πολύκροτος εἶναι ἡ φράσις, ἡ ἀνευρισκομένη ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ ἔργου τοῦ Στράβωνος: «Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία», ἣτις οὐδεμίαν δύναται νὰ ἀφήσῃ ἀμφιβολίαν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῆς περιεχομένου⁴.

Ἀλλὰ πρὸς διαπίστωσιν τῆς πεποιθήσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὅτι ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος ἦσαν χωραὶ ἑλληνικαὶ κατοικούμεναι ὑπὸ Ἑλλήνων, θὰ ἤρκει ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱεροφάντης τῶν παναρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων ἀλλὰ καὶ τῶν συγχρόνων ἰδεωδῶν τοῦ Ἐθνους Αἰσχύλος, ὁ

1. Βλ. ἄνωτ. σελ. 188.

2. Βλ. ἄνωτ. σελ. 198, σημ. 2.

3. Στράβ. Ζ', 321 *ἔτι μέντοι μᾶλλον πρότερον ἢ νῦν, ὅπου γε καὶ τῆς ἐν τῷ παρόντι Ἑλλάδος ἀναντιλέκτως οὐσης πολλὴν οἱ βάρβαροι κατέχουσι, Μακεδονίαν μὲν Θράκας καὶ τινα μέρη τῆς Θευταλίας.*

4. Ἐπιτ. Στράβ. ἐκ τοῦ Ζ', 329 (Meineke παρὰ Teubner). Τὸ ὅλον διασωθὲν διὰ τῆς ἐπιτομῆς ταύτης χωρίον τοῦ Στράβωνος ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία· νυνὶ μέντοι τῇ φύσει τῶν ὄντων ἀκολουθοῦντες καὶ τῷ σχήματι χωρὶς ἔγνωμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος τάξαι καὶ συνάψαι πρὸς τὴν δμορον αὐτῇ Θράκην...».

ὁποῖος εἰς τὰς «Ἰκέτιδας» ἐμφανίζει τὸν βασιλέα τοῦ Ἑργου Πελασγὸν καυχώμενον ὅτι τὸ γένος αὐτοῦ ἄρχει τῆς Περραιβίας, ἐκεῖθεν τῶν Δωδωναίων ὁρέων καὶ τῆς Πίνδου, μέχρι τῆς Παιονίας καὶ τοῦ Στρυμόνος¹. Πελασγοὺς κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἔλεγον συνήθως οὐχὶ ἀπλῶς τοὺς ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων κατοικοῦντας ἀνὰ τὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη προϊστορικοὺς ἢ «πελασγικοὺς» λαούς, ἀλλὰ σύμπαν τὸ ἐκ τῶν παλαιῶν αὐτοχθόνων καὶ τῶν ἀπὸ βορρᾶ κατελθόντων Ἰνδοευρωπαίων σχηματισθὲν ἔθνος, ἰδιαιτέρως δὲ τὸν Δωρικὸν κλάδον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκον ἐπίσης Μακεδόνες καὶ Ἑπειρώται. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ δεδομένου ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκαυχῶντο ὅτι ἦσαν αὐτόχθονες, ὁ κατ' ἐξοχὴν φορεὺς τῶν πανελληνίων ἰδεωδῶν Αἰσχύλος προτάσσει τὸν βασιλέα τοῦ Ἑργου καυχώμενον ὡς κοινὸν πρόγονον πάντων τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως, ἐκτεινομένης τῆς κυριαρχίας τοῦ γένους τῶν Πελασγῶν πέραν τῆς Πίνδου καὶ τῶν Δωδωναίων ὁρέων, μέχρι τῆς Παιονίας καὶ τοῦ Στρυμόνος, ἀναμφισβητήτως περιλαμβάνεται ἐν αὐτῇ ἡ γῆ τῆς Ἑπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ἐκ πάντων τῶν προταχθέντων στοιχείων τούτων συνάγομεν τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πολιτικῶς περιώριζον πολλάκις καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν περίοδον τῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου πολέμων, τὴν «Ἑλλάδα» μέχρις Ἀμβρακίας καὶ Πηνειοῦ, ἥτοι ἐντὸς τῶν δημοκρατικῶν συστημάτων τῶν Πόλεων καὶ τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι μετεῖχον τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἀμφικτυονιῶν καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εἶχον ἰδιαιτέραν πολιτικὴν ἀτμόσφαιραν. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἐθνικῆς ἔννομίας τῶν λέξεων «Ἑλλάς» καὶ «Ἕλλην» οὐδέποτε προέταξαν τὰ ὅρια ταῦτα, πάντοτε δὲ περιέλαβον ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος τὴν γῆν τῆς Ἑπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος τοὺς Ἑπειρώτας καὶ τοὺς Μακεδόνας.

ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

1. Αἰσχ. Ἰκέτ. 250 :

Τοῦ γηγενοῦς γὰρ εἰμ' ἐγὼ Παλαίχθονος
 Ἰνις Πελασγός, τῆσδε γῆς ἀρχηγέτης·
 ἐμοῦ δ' ἀνακτος εὐλόγως ἐπώνυμον
 γένος Πελασγῶν τήνδε καρποῦται χθόνα·
 καὶ πᾶσαν αἶαν ἥς δι' ἀγνὸς ἔρχεται
 Στρυμόων, τὸ πρὸς δύνοντος ἡλίου, κρατῶ·
 ὀρίζομαι δὲ τὴν τε Περραιβῶν χθόνα,
 Πίνδου τε τᾰπέκεινα, Παιόνων πέλας,
 ὄρη τε Δωδωναῖα· συντέμνει δ' ὄρος
 ὕγρᾱς θαλάσσης· τῶνδε τᾰπὶ τᾰδε κρατῶ.